

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Lucie Kachramanová

Anonymita osvojení a její porušení

Diplomová práce

Olomouc, 2015

Já, níže podepsaná Lucie Kachramanová, autorka diplomové práce na téma Anonymita osvojení a její porušení, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (dále jen „autorský zákon“) v platném znění, dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, Olomouc, 771 47, Česká republika

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Knihovna UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla podle autorského zákona.

Prohlašuji, že moje osobní údaje jsou pravdivé.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Anonymita osvojení a její porušení vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Olomouci dne 20. 1. 2015

Podpis:

Na tomto místě bych ráda poděkovala JUDr. Ondřejovi Šmídovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytl v průběhu vypracování této diplomové práce. Ráda bych poděkovala své rodině a přátelům za podporu nejen během psaní této diplomové práce, ale také za celou dobu studia.

Obsah:

ÚVOD	7
1. Osvojení jako forma rodičovství	10
1.1. Specifika rodinného práva	10
1.2. Osvojení - historický exkurz	10
2. Prameny anonymity	12
2.1. Ústavněprávní rovina	12
2.2. Předchozí právní úprava	13
2.2.1. Souhlas dítěte	13
2.2.2. Souhlas biologického rodiče	16
2.3. Stávající právní úprava	17
2.3.1. Rekodifikační práce - cesta k novému právu	17
2.3.2. Nové pojetí osvojení - identita dítěte versus utajení osvojení	18
2.3.3. NOZ - právo dítěte znát svůj původ	19
2.4. Doplnující předpisy	23
3. Komparace	26
3.1. Slovenská republika	26
3.2. Maďarská republika	27
3.3. Polská republika	28
4. Osvojení jako tajemství	29
4.1. Říct - právo dítěte znát svůj původ	30
4.1.1. Právo znát svůj původ	30
4.1.2. Vědět o sobě víc, než vědí ostatní	30
4.1.3. Právo vyjádřit se k věcem, které se jej týkají	30
4.1.4. Upřímnost	31
4.1.5. Vysoké riziko prozrazení	31
4.1.6. Není žádný hlas krve	32
4.1.7. Dědičné choroby	32
4.2. Zatajit - narušení vývoje osobnosti dítěte	32
4.2.1. Zničení vybudovaného vztahu mezi osvojencem a osvojitelem	32
4.2.2. Narušení vlastní identity	33
4.3. Neudržitelnost tajemství osvojení	33
5. Porušení anonymity - vybrané případy	34

5.1. Porušení soudem	34
5.2. Porušení správním orgánem	35
5.3. Porušení biologickým rodičem	37
5.3.1. Nejlepší zájem dítěte = soulad mezi biologickým, sociálním a právním rodičovstvím	38
6. Závěr	42
6.1. Adopce v třetím tisíciletí	42
6.2. NOZ	43
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	48
ABSTRAKT	54
ABSTRACT	54
SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV / LIST OF KEY WORDS	55

PŘEHLED POUŽÍVANÝCH ZKRATEK

NOZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
ZOR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
OZO	zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
ÚPD	Úmluva o právech dítěte
ZSPOD	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
ZŘS	zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
LZPS	usnesení předsednictva české národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, uveřejněné pod č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

ÚVOD

Osvojení je starobylý institut známý již z dob starověkého Říma. V průběhu času se proměňovaly převažující charakteristické aspekty, nicméně stále jde o proces, v němž jsou zainteresovány tři strany, jejichž zájmy mohou být a častou jsou zcela protichůdné. Středobodem je ale vždy nezletilé dítě a činnost všech zúčastněných by měla směřovat k dosažení toho, co je nejlepší právě v jeho zájmu¹.

1. 1. 2014 nabyl účinnosti NOZ, který v oblasti osvojení zavedl mnohé novinky. Z mého pohledu lze největší progres pozorovat v oblasti práv dětí. Odrazem toho je mimo jiné právo dítěte znát svůj původ a tomu odpovídající povinnost adoptivních rodičů sdělit mu, že není jejich pokrevním potomkem. Tato nově zákonem uložená povinnost je vnímána různě, jen ne jednotně. Přestože z psychologického hlediska, pokud jde o otázku „řít či zatajit“ panuje v zásadě shoda, ne všichni ti, jichž se tato problematika osobně dotýká, mají stejný názor. A i když pomineme psychologickou stránku věci, zákonodárce zakotvením této povinnosti upravuje něco, co té doby pomíjel, a vyvstávají otázky, jestli nová úprava byla opravdu nezbytná a pokud ano, zda bylo zvoleno vyhovující řešení.

Anonymita osvojení je institut, který se neustále vyvíjí. Je třeba si uvědomit, že náhled na tuto problematiku se mění, ale především, že utajení (čehokoli) v dnešní době sociálních sítí, elektronických komunikací a internetu obecně není snadné. Přitom v případě adopce má prozrazení velmi závažné následky.

Z mého pohledu jde o problematiku zajímavou, nicméně dosud ne zcela (komplexně) zpracovanou. Vždyť předchozí právní úprava se tématu nevěnovala téměř vůbec. V NOZu již sice najdeme ustanovení, která se dotýkají toho, zda dítě má právo znát pravdu, přesto ale nepanuje shoda v tom, jestli se náš nový soukromoprávní kodex vydal správnou cestou.

Ani odborná literatura v tomto směru není bohatá. Pokud jde o psychologickou stránku věci, tam problém není. Dnes už je dostupná široká škála knih o tom, jak mají adoptivní rodiče přistupovat k dítěti, které sice vychovávají jako vlastní, které s nimi ale není spřízněno pokrevně. Obor práva už je na tom hůře. K dispozici jsou spíše jen příspěvky ve sbornících nebo články a většinou jen pár vět. Já jsem při psaní vycházela z těch, které měly být jen okrajově vztah k mému tématu, dále samozřejmě z literatury rodinného práva za

¹ NOZ s účinností od 1.1.2014 zavedl do našeho právního řádu opět i možnost osvojení zletilého. Vzhledem ke zvolenému tématu diplomové práce se ale zaměřuji především na osoby nezletilé.

účinnosti ZOR a pak také z materiálů různé povahy, které už se týkají současného právního stavu. Dá se ale očekávat, že v souvislosti s novou právní úpravou bude literatury na téma „právo dítěte znát svůj původ a jeho odraz v institutu adopce“ přibývat.

Ve své práci jsem použila popisnou metodu, analytickou a pak také komparační při srovnání naší právní úpravy se Slovenskem, Maďarskem a Polskem.

Novému českému občanskému zákoníku předcházelo deset let práce. Rekodifikační komise vytvořila skutečně úctyhodné dílo. Nebylo by však dobré spokojeně „založit ruce do klína“, protože nelze všechna řešení, která NOZ přinesl, automaticky považovat za jediná správná a jediná možná. Cílem mé práce je uvést čtenáře do problematiky anonymity osvojení obecně. Nejde totiž o věc, která by se příliš objevovala v médiích, proto není v povědomí lidí. Přitom ale pro ty, jichž se dotýká, jde o zásadní věc v jejich životě. Především se zaměřím na kritické zhodnocení současné úpravy, na to, zda řešení jaké zvolil NOZ je tím nejlepším možným, a pokud ne, jak by bylo možné upravit anonymitu osvojení *de lege ferenda*.

V úvodní části práce vymezuji osvojení jako institut rodinného práva. Prostřednictvím historického exkurzu stručně uvádím, jak se osvojení vyvíjelo v proměnách času, protože anonymita nabývá na významu, zejména pokud se adopce pojímá jako forma náhradní rodinné péče, resp. jako forma rodičovství.

V dalších kapitolách již přecházím k samotnému hlavnímu tématu. Uvádím prameny právní úpravy, jak té předchozí, tzn. stav za účinnosti ZOR, tak především zákony účinné od roku 2014. Kromě stěžejních předpisů uvádím v rámci třetí kapitoly také některé doplňující právní předpisy.

Čtvrtá kapitola obsahuje pro srovnání úpravu našich sousedních států, a to Slovenska, Maďarska a Polska.

Pro vytvoření lepší představy o tom, jak citlivé vztahy právo upravuje, jsem zařadila kapitolu pátou, která poskytuje přehled nejčastějších argumentů jak zastánců, tak odpůrců utajení adopce před dítětem.

V návaznosti na uvedenou komparaci se věnuji porušení principu anonymity, který dřív převládal. Jako první z konkrétních případů popisuji porušení ze strany soudu, tedy toho, kdo je z mnou vybraných subjektů nejvyšší autoritou. Další je porušení správním orgánem a

jako poslední porušení ze strany subjektu, který se jako jediný z uvedené trojice neřídí při svých činech předpisy, nýbrž je poháněn touhou, touhou setkat se se svým potomkem.

Na závěr se zabývám adopcí ve světle sociální reality. Upozorňuji na postavení dětí v dnešní době a možnosti biologických rodičů, které se jim otevřely prostřednictvím internetu. Konečně také tlumočím názor těch, kterým NOZ uložil onu klíčovou povinnost.

1. Osvojení jako forma rodičovství

1.1. Specifikum rodinného práva

Adopce je institutem rodinného práva, které je nyní inkorporováno do občanského zákoníku. Rodinné právo je ovšem specifickým právním odvětvím. Spadá sice do soukromoprávní oblasti, vyznačuje se však odlišnostmi, pro které je nutné k němu přistupovat jinak. Rodinněprávní vztahy jsou založené na vzájemné citové náklonnosti. Ať již jsou tyto vztahy vytvořené přirozeně (biologickou cestou) nebo právně. Právě tato provázanost prvku biologického a citového je oním největším specifikem. Dalšími jsou pak: charakter morálních norem, dlouhodobost rodinněprávních vztahů, kogentní charakter norem a konečně výrazná návaznost na normy procesní².

Vazby, které existují mezi členy rodiny nelze podceňovat. Rodina totiž, jako elementární společenství, je základní jednotkou každé společnosti (v jistém smyslu je rodinné právo odrazem doby, dalo by se až říct, že to, jak to „vypadá“ ve společnosti, je z nemalé části odrazem toho, jak to „vypadá“ v rodinách). Více než jiná odvětví je tak rodinné právo podmíněno morálkou a praxí své doby. I proto se neobejde bez poznatků řady neprávních disciplín, zejména tedy psychologie a sociologie.

1.2. Osvojení - historický exkurz

Osvojení je výraz, který je znám jak odborné, tak i laické veřejnosti. Nicméně je možné mu přiřazovat různé významy³. Pro právníka je ale stěžejní definice zákonná, tedy obsah pojmu daný zákonem. Od 1.1.2014 dle ust. § 794 NOZ se osvojením rozumí přijetí cizí osoby za vlastní. Především právní úprava definici neobsahovala a pouze v ust. § 63 odst. 1 ZOR stanovovala, že osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský.

Než však dostal institut osvojení podobu jakou má dnes, prošel řadou (více či méně zásadních) změn. Tou nejzásadnější je změna účelu. Od institutu využívaného k zajištění

² HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. s. XXVI - XXVIII.

³ Výčet možných významů uvádí Ondřej Frinta ve svém článku - FRINTA, Ondřej. Osvojení (nejen) v návrhu nového OZ. *Právník*, 2007, č. 9, s. 961.

přechodu majetku, přes čistě formu náhradní rodinné péče až po dnešní kombinaci obou uvedených.

V rámci OZO bylo osvojení upraveno v dílu prvním O osobním právu, hlavě třetí O právech mezi rodiči a dětmi jako svazek podobný právnímu poměru mezi rodiči a dětmi. Bylo možné osvojit nezletilce i zletilého, souhlas osvojovaného se nevyžadoval, protože to byl především otec, kdo měl jako hlava rodiny zvláštní práva označovaná jako otcovská moc⁴. Zajímavostí byla možnost smluvně upravit práva mezi osvojitelem a osvojencem odlišně od zákona (se stanovenými výjimkami). O nějaké úpravě anonymity nebo alespoň zohledňování názorů dítěte ale nemůže být řeč. Osvojení nebylo pojímáno jako forma náhradní rodinné péče, nýbrž vznikalo na smluvním základě a mělo soukromoprávní statusový charakter⁵

To zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení již zájem osvojence bral na vědomí, když podle ust. § 3 odst. 3 opatrovnický úřad, resp. soud může svůj souhlas odepřít také tehdy, není-li smlouva ku prospěchu nesvéprávného osvojence.

Velkou změnu ale přinesl až zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, když podle ust. § 64 odst. 1 bylo možné osvojit jen osoby nezletilé, a jen bylo-li jim to k prospěchu. Tato nová koncepce zastřela funkci přechodu majetku, pokračování v rodu, popř. pokračování v díle a postavila do popředí onu funkci výchovnou, kde se klade důraz na péči o nezletilé dítě⁶. Byl také opuštěn smluvní princip a osvojení nadále vznikalo soudním výrokem na žádost osvojitele. Novela provedená zákonem č. 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení pak výslovně zakotvila do ust. § 68 odst. 3 zánik práva rodičů stýkat se s jejich potomkem poté, co došlo k osvojení. To již byl výraznější posun, přesto však zákon nijak neodrážel právo osvojence znát své biologické rodiče.

Jak je vidět, osvojení bylo postupem času čím dál více vnímáno jako „prostředek sociálního a právního zajištění náhradní péče a výchovy v rodině“⁷. Tato změna byla z velké části odrazem reálné situace po druhé světové válce (mnoho osiřelých dětí a také uzavírání mezinárodních smluv).

⁴ Viz. např. § 148 OZO: Otec může vychovávat své ještě nedospělé dítě ku stavu, jež pro ně uzná za přiměřený. § 149 OZO: Vše, čeho děti jakkoli zákonným způsobem nabudou, jest jejich vlastnictvím; pokud jsou však pod mocí otcovskou, přísluší otcí správa. § 152 OZO: Děti v otcovské moci nemohou se platně zavazovati bez otcova přivolení, daného výslovně neb aspoň mlčky.

⁵ FRINTOVÁ, Dita, FRINTA, Ondřej. Osvojení včera, dnes a zítra. In DVOŘÁK, Jan, MALÝ, Karel a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011. s. 470.

⁶ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Osvojení - jméno s několika významy. In DVOŘÁK, Jan, WINTEROVÁ, Alena. *Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám*. Praha: ASPI, 2005. s. 373.

⁷ RADVANOVÁ, Senta. Osvojení v proměnách společnosti. In DVOŘÁK, Jan, WINTEROVÁ, Alena. *Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám*. Praha: ASPI, 2005. s. 246.

2. Prameny anonymity

2.1. Ústavněprávní rovina

Pokud uvádíme prameny právního zakotvení institutu adopce, pak stejně jako u jakéhokoli jiného institutu, je třeba na prvním místě jmenovat prameny nejvyšší právní síly stojící na vrcholu pomyslné pyramidy právních norem. Tímto vrcholem je ústavní pořádek České republiky. Pro naše téma je důležitá LZPS, zejména její čl. 32 zařazený do hlavy čtvrté upravující hospodářská, sociální a kulturní práva. Tento článek deklaruje ochranu rodičovství a rodiny a zvláštní ochranu dětí a mladistvých⁸, přičemž pojem rodičovství je chápán výlučně ve významu právním⁹. Klíčový je odst. 4 stejného článku, podle nějž je péče o děti a jejich výchova právem rodičů a zrcadlově tomu odpovídá právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Dále se zde stanoví, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. V odst. 6 se ještě dodává, že podrobnosti stanoví zákon. Již z LZPS ale vyplývají dvě podmínky, které musí být v případě odloučení dětí od jejich (biologických) rodičů splněny. Musí tu být rozhodnutí soudu a současně se tak může stát pouze na základě zákona.

Nestačí tedy rozhodnutí jiného orgánu, např. správního. Potřebnou autoritu k takovému zásahu do rodinného života má pouze orgán soudní. Proč tomu tak je? Především proto, že soudní orgány jsou narozdíl od správních nezávislé, nestranné a jsou vázány jen zákony a mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu¹⁰. K tomu se vyjádřil již v roce 1995 i Ústavní soud ve svém nálezu Pl. ÚS 20/94 ze dne 28.3.: „Pokud jiné právní předpisy stanoví, že správní orgány mají právo učinit taková opatření, o nichž má jinak právo rozhodnout pouze soud a případně stanoví, že soud rozhoduje o takových opatřeních dodatečně, jsou v rozporu s ústavním zákonem.“¹¹ Z právní věty se tedy jasně podává, že i provizorní rozhodnutí správního orgánu je proto nutné považovat za neústavní.

⁸ Práv uvedených v čl. 32 odst. 1 a 3 LZPS (u odst. 3 jde ale pravděpodobně o redakční chybu v textu - viz. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. s. 666) je možno se domáhat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí, jsou tedy podřazena výhradě zákona podle čl. 41 odst. 1 LZPS.

⁹ KLÍMA, Karel et al. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 1250.

¹⁰ K rozdílu mezi správními a soudními orgány srov. např. SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. 3. vydání, Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2013, s. 30 - 31, s. 144 - 146.

¹¹ Tímto rozhodnutím došlo ke zrušení mj. i ust. § 46 ZOR, podle nějž byl v naléhavých případech národní výbor povinen učinit předběžně i takové opatření, o kterém měl jinak právo rozhodnout pouze soud, který pak rozhodoval dodatečně.

Na vrcholné úrovni právních norem pak právo dítěte znát své rodiče výslovně zakotvuje ÚPD v čl. 7 odst. 1: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“ K tomuto článku ale Česká republika učinila výhradu¹². Jak je vidět, v ÚPD vystupuje do popředí princip pravdivosti, který postupně nabýval stále více na významu, což již dnešní právní úprava akcentuje.

Proti tomu principu anonymity, či spíše ochrany, nalezneme v EÚOD. Její čl. 20 stanovuje některá pravidla, jež odráží skutečnost toho, že adopce je institut, který se hluboce dotýká intimní sféry jednotlivce i rodinného společenství, což je třeba zejména při jednání orgánů veřejné moci zohledňovat¹³.

2.2. Předchozí právní úprava

2.2.1. Souhlas dítěte

Hmotněprávní úpravu osvojení obsahoval zákon č. 94/1963 Sb., o rodině¹⁴. Vymezení obsahovalo ust. § 63 ZOR tak, že osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Institut anonymity zde ale zakotven nebyl, předchozí právní úprava o anonymitě mlčela. Vztahující se ustanovení, na která je třeba poukázat, jsou tak v podstatě jen ust. § 67 odst. 1 posl. věta ZOR, pokud jde o souhlas dítěte k jeho osvojení: *„Je-li toto dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, ledaže by tím byl zmařen účel osvojení.“*, a dále ust. § 77 ZOR upravující dodatečné určení soudu o tom, že osvojení je nezrušitelné, poslední věta: *„Nebyl-li v řízení o osvojení osvojenec slyšen, není k tomuto rozhodnutí zapotřebí jeho souhlasu.“*

V obou případech se jednalo o souhlas dítěte s tím, aby bylo osvojeno. Na jeho postoj se bral náležitý ohled, protože jedním z principů, na kterých byl ZOR vystaven, bylo respektování názorů dítěte. Novela z roku 1998¹⁵ zakotvila v ust. § 31 odst. 3 ZOR právo dítěte obdržet potřebné informace, svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Takovou podstatnou záležitostí osvojení bezesporu je.

¹² K tomu viz. kapitola 2.3.2. Nové pojetí osvojení - identita dítěte versus utajení osvojení.

¹³ Jde např. o požadavek na přijetí opatření týkající se utajení totožnosti osoby osvojující a opatření k zabezpečení nevěřejnosti řízení.

¹⁴ Část druhá, hlava čtvrtá.

¹⁵ Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. K uvedené novele a jejímu odrazu v institutu adopce viz. např. HADERKA, Jiří. K některým domnělým (i skutečným) nedostatkům zákona č. 91/1998 Sb. ve vztahu k osvojení. *Právní praxe*, 1999, č. 7, s. 406 - 418.

Analogická práva je možné nalézt také v ZSPOD, konkrétně v ust. § 8 odst. 2 a 3. Dítěti se zde zaručuje právo svobodně vyjadřovat své názory při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají. V úvahu se berou i jeho přání a pocity. Též podle tohoto zákona má právo obdržet informace o všech závažných věcech týkajících se jeho osoby. Je zřejmé, že za situace, kdy se dítě takto informuje, dozvídá se tím, že někdo jiný než jeho biologičtí rodiče, někdo cizí má zájem ho osvojit, tedy stát se jeho (byť adoptivním) rodičem. Tato práva jsou ale logicky podmíněna určitým stupněm vyspělosti dítěte.

Za předchozí právní úpravy bylo možné jen osvojení nezletilého. Před rozhodnutím o zrušitelném i nezrušitelném osvojení se přistoupilo k výsledku za splnění jednak pozitivní podmínky, tedy že dítě bylo schopno posoudit dosah osvojení, a zároveň negativní podmínky, to znamená, že by tím nebyl zmařen účel osvojení. V případě přeměny osvojení zrušitelného na nezrušitelné jej pak bylo možné opět vyslechnout. Nebyl-li však v řízení o osvojení osvojenec slyšen, nebylo k tomuto rozhodnutí zapotřebí jeho souhlasu.

Výslech samozřejmě není možný v případě, že je adoptován kojeneček nebo batole. Jiná byla ale situace, týkalo-li se řízení staršího dítěte. Soud musel vždy pečlivě zvážit, zda v tom kterém případě bude osvojenec slyšen či ne.

Bylo třeba zjišťovat, zda je dítě obeznámeno s tím, že není biologickým potomkem svých rodičů. Nemuselo jít přitom o informovanost, tak jak si ji představujeme u dospělého jedince. I malé dítě může dobře chápat smysl adopce. Řízení s nezletilými jsou právě specifická i zvláštním, citlivým přístupem soudu k nezletilým při jejich výslechu. Pokud tedy dítě např. vědělo, že „si jej maminka s tatínkem vzali z domečku, kde se o něj staraly tety“, byl výslech vhodný. Kladením otázek úměrných věku bylo možné dojít k závěru, zda osvojení je či není v nejlepším zájmu dítěte¹⁶.

Když už bylo dítě starší, byť šlo stále o nezletilce, nebylo žádného důvodu jej „obejít“. Jako subjekt, o jehož osobním statusu se má rozhodovat, to měl být právě on, kdo se vyjádří především¹⁷. I když bylo ale dítě natolik rozumově vyspělé, že by dobře chápalo smysl a účel

¹⁶ Pojmem nejlepších zájmů dítěte se zabýval např. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 3430/2011 ze dne 26. 4. 2012: „Nejlepší zájem dítěte v procesním významu zahrnuje rozhodovací činnost soudu, která v konkurenci často protichůdných zájmů účastníků řízení zvažuje a přední význam přiznává zjištěnému zájmu dítěte s cílem dosáhnout pro dítě stabilního a dlouhodobého řešení.“ Srov. také např. Výbor pro práva dítěte: výklad pojmu nejlepší zájem dítěte.

¹⁷ § 100 odst. 4 OSŘ posl. věta: „K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

adopce, přesto někteří autoři¹⁸ (stejně jako část veřejnosti) zastávali názor, že výslech dítěte, resp. jeho souhlas s osvojením neměl být vyžadován v případech, kdy tím mohlo dojít k významnému narušení dosud vybudovaných vztahů. Zkušenosti z praxe totiž ukazují, že takové prozrazení může způsobit následky, které by již nebylo možné napravit. Zákonodárce se s takovou situací vypořádal dovětkem v § 67 odst. 1 ZOR, ve kterém byl výslech dítěte schopného posoudit dosah osvojení, vázán na podmínku nezmaření účelu osvojení.

ZOR na tomto místě tedy určoval soud nejen jako orgán, který vyslýchá, popř. nevyslýchá dítě ve věci jeho osvojení (osvojení jeho), ale také jako orgán, který mohl, pokud jde o rozumově a volně vyspělé dítě, rozhodnout i tom, zda se mu sdělí, že osvojitelé nejsou jeho biologickými rodiči.

Cestou ust. § 67 odst. 1 ZOR a § 77 ZOR tak mohlo dojít k vyjádření skutečnosti osvojení ze strany soudu. Jeho jednání bylo v takovém případě „posvěceno“ zájmem dítěte, který byl přednější než udržení tajemství. Na soudce tím byly kladeny vysoké nároky, když musel umět odhadnout, jak bude dítě reagovat a i podle toho rozhodnout. A právě tímto jsou rodinněprávní řízení specifická. Nestačí jen znalost práva, nutná je i psychologie a určitá empatie, tzn. schopnost předvídat vývoj událostí, který nastane po právní moci rozhodnutí.

Pokud bylo ale dítě adoptováno již v útlém věku a rodiče mu ani postupem času nesdělili, že nejsou jeho pokrevní příbuzní, zůstalo to před ním utajeno. Častá byla přeměna osvojení na nezrušitelné, kdy k přijetí dítěte do rodiny došlo jen několik měsíců po jeho narození¹⁹. Návrh byl v tomto případě podáván, jakmile to bylo možné, tedy po dovršení jednoho roku věku nezletilého. V takové situaci nebyl osvojenec prve slyšen a ze zřejmých důvodů tomu nemohlo být ani v řízení o přeměně. Takovýto postup byl samozřejmě jediný možný.

Jiná byla situace dítěte ve věku blízkém 18 let. ZOR ani OSŘ neukládal soudu povinnost nezletilého o tomto informovat. Naopak. Dle výše citovaného ust. § 77 ZOR nebyl jeho souhlas zapotřebí, nebyl-li slyšen ani v předcházejícím řízení o osvojení. V odborné literatuře²⁰ se uvádí, a vyplývá to i z logiky věci, že smyslem bylo, aby se nezletilý osvojenec

¹⁸ HRUŠÁKOVÁ: *Zákon o rodině...*, s. 328 a násl.

¹⁹ Právě adopci v co nejkratší době doporučuje s ohledem na dobrý a optimální psychický vývoj dítěte mj. např. psychologka na problematiku osvojení PhDr. Ilona Špaňhelová ve svém článku ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Psychické potíže u osvojených dětí. *Právo a rodina*, 2007, č. 8, s. 17.

²⁰ HRUŠÁKOVÁ: *Zákon o rodině...*, s. 371.

nedozvěděl takto nevhodně pravý stav věci a nebylo tak ohroženo ještě větší prohloubení vzájemného vztahu založeného předchozím, zrušitelným osvojením.

Je otázkou, zda tento postup (přístup) soudu byl v souladu s čl. 3 odst. 1 ÚPD, který stanoví jako přední hledisko při jakékoli činnosti týkající se dětí, uskutečňované mj. i soudy, zájem dítěte²¹. To znamená, zda-li je v zájmu dítěte nevměšování soudu do rodinných záležitostí. Na věc je možné nahlížet ze dvou směrů. Buď tak, že soud právě jako nezávislý, odborný orgán má být tím, kdo nejlépe zhodnotí, co je a co není v zájmu nezletilého. V tomto smyslu by pak soud byl nejen oprávněn, nýbrž i povinen jednat. Pakliže došel k závěru, že bude pro nezletilého nejlepší, když bude o skutečnosti osvojení vědět, ex officio mu toto v rámci výslechu sdělil, a to i proti případnému nesouhlasu ze strany adoptivních rodičů.

Opačný je názor, že sdělení či naopak zatajení osvojení dítěti je natolik soukromou, až intimní záležitostí, že se tím vytváří jakýsi autonomní prostor, do kterého stát nemá prostřednictvím svých orgánů zasahovat. Již výše bylo uvedeno, že rodinné právo je specifickým odvětvím, upravuje totiž nejcitlivější mezilidské vztahy, tj. vztahy mezi členy rodiny. Paradoxem je, že argumentem i zde může být zájem dítěte!

2.2.2. Souhlas biologického rodiče

Kromě situace výslechu dítěte v souvislosti s udělením jeho souhlasu mohlo dojít k ohrožení principu anonymity i v dalším případě. Šlo o řízení podle ust. § 68 odst. 5 ZOR, v němž soud rozhodoval o tom, že k osvojení není třeba souhlasu rodičů dítěte. Existovaly obavy, že toto řízení může biologické rodiče dítěte, kteří byli jeho účastníky²², upozornit na to, že „se v uspořádání jejich vztahu k nezletilému dítěti něco připravuje, což může přispět ... k narušení principu anonymity budoucích osvojitelů spojenému s možností pozdějšího nepříznivého zasahování pokrevních rodičů do výchovy již osvojeného dítěte.“²³ Ve skutečnosti se však zjištěním zjevného nezájmu ze strany rodičů tito vylučovali z účasti na dalších řízeních týkajících se osvojení²⁴, včetně řízení o svěření jejich dítěte do péče budoucích osvojitelů²⁵. Proto se ani neměli dozvědět totožnost osvojitelů. Záměrně uvádím „neměli“, protože pochybení soudu při vyrozumívání účastníků, a tím pádem porušení nejen

²¹ Zájem a blaho dítěte jako přední hledisko výslovně zakotvuje též např. § 5 ZSPOD; čl. 8, 9, 10, 22, atd. Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí; preambule, čl. 1, 6, 10, atd. Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

²² Viz. ust. § 180a OSŘ.

²³ HRUŠÁKOVÁ: *Zákon o rodině...*, s. 337 a násl.

²⁴ Viz. ust. § 181 odst. 2 písm. d) OSŘ.

²⁵ Ust. § 64 odst. 1 ZSPOD.

jejich anonymity, ale i anonymity celé adopce, nebylo možné vyloučit²⁶. Zvláštní řízení, ve kterém soud rozhoduje, je-li nebo není-li třeba k osvojení souhlasu rodiče, zůstalo zachováno i po 1. 1. 2014²⁷.

2.3. Stávající právní úprava

2.3.1. Rekodifikační práce - cesta k novému právu

Za účinnosti ZOR bylo rodinněprávní odvětví vyděleno do samostatného zákona. Při úvahách nad novým kodexem vyvstávaly otázky, zda nový občanský zákoník má zahrnovat celou oblast civilního práva, tedy i rodinné. Jak už dnes víme, koncepce soukromoprávního kodexu skutečně zahrnuje všechny nejzákladnější instituty soukromého práva. Kromě ustanovení upravujících vztahy v rodině zahrnuje mimo jiné také závazkové právo, které bylo do té doby roztržštěné mezi zákoník občanský a obchodní. Cesta k novému právu ale trvala dlouhých deset let²⁸.

První iniciativou za existence České republiky jako samostatného státu byl návrh koncepce nového občanského zákoníku vypracovaný pod vedením profesora F. Zoulíka. Práce na něm ale později ustaly a projekt nebyl doveden ani do stádia věcného záměru²⁹. V roce 2000 pověřil tehdejší ministr spravedlnosti Otakar Motejl dva členy komise pro rekodifikaci občanského práva působící při Ministerstvu spravedlnosti ČR od devadesátých let (profesora Karla Eliáše a docentku Michaelu Zuklínovou) přípravou věcného záměru nového občanského zákoníku³⁰. Ten byl schválen v roce 2001 a Pierre Widmer ze Švýcarského institutu srovnávacího práva v Lausanne jej v roce 2006 zhodnotil takto: „To, co obecně hodnotím a co na mě udělalo velmi pozitivní dojem, je okolnost, že autoři návrhu se evidentně snažili o to, vytvořit dílo pro 21. století, které se orientuje ve svém mezinárodním okolí a nechává se jím inspirovat. Současně však cítím, že minulost není popřena, nýbrž je

²⁶ Více viz. kapitola 5.1. Porušení anonymity ze strany soudu.

²⁷ Viz. ust. § 821 NOZ, § 427 písm. c) ZŘS.

²⁸ Právo je vůbec zajímavá disciplína. Takový zákon jako je např. základní civilněprávní předpis státu nelze vypracovat za jediný rok. V případě České republiky trvaly práce zhruba 10 let. To tedy znamená, že v době „zadání“ byla společenská situace nějaká, v průběhu deseti let se jistě více či méně pozměnila, pak je tu okamžik nabytí platnosti, následně účinnosti a potom léta a desetiletí, po která by měl být zákon stále aktuální. Stojí proti sobě požadavek na zachování jakési konzistentnosti právní úpravy, která však bude schopná (byť prostřednictvím novel či výkladu) reagovat na případné společenské změny. Je tedy zřejmé, že na NOZ se kladly velmi vysoké nároky.

²⁹ ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. s. 41.

³⁰ *Nový občanský zákoník, legislativní proces* [online]. občanskyzakonik.justice.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>>.

navazováno na určitou tradici, která je vždy ještě živá, neboť rakouský občanský zákoník přežival svá dvě století života vlastně s velkou elegancí a vlastní vitalitou.³¹ Přes deset let trvající legislativní proces byl završen vyhlášením z. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník dne 22. 3. 2012.

Základním obecným ideovým zdrojem rekonstrukce, který byl brán v úvahu, je dle aktualizované důvodové zprávy vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa z roku 1937. Nicméně materiál ze 40. let minulého století musel být samozřejmě podroben podstatné obsahové revizi. Revizní práce vycházely ze čtyř základních myšlenkových zdrojů³²: kritické vyhodnocení vývoje občanského a soukromého práva platného na našem území od počátku 19. století do současnosti, kritické vyhodnocení závažnějších občanských kodexů z okruhu evropské kontinentální kultury, dále úprava příslušných mezinárodních smluv a nařízení i směrnic přijatých na úrovni Evropské unie a konečně relevantní nadnárodní projekty. Nový civilní kodex byl tedy vytvářen s ohledem na kontinentální tradici. Zároveň však reflektuje i aktuální aktivity na poli Evropské unie. Po roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie³³, bylo totiž třeba, aby rekonstrukční komise podílející se na přípravě NOZ zohlednila i akty, které se pro nás přistoupením staly závazné.

NOZ se tedy navrácí k pojetí občanského zákoníku jako obecného kodexu, který kodifikuje soukromé právo v jednom právním předpise. Tímto došlo k odbourání roztržičnosti a rodinné právo nebude nadále vyděleno a upraveno samostatným zákonem. Pro ZOR platí, že se od 1. 1. 2014, kdy NOZ nabyl účinnosti, dle ust. § 3080 NOZ zrušuje.

2.3.2. Nové pojetí osvojení - identita dítěte versus utajení osvojení

Osvojení je v NOZ zařazeno do části druhé, hlavy druhé, dílu druhého, oddílu druhého. Má 5 pododdílů. Již podle věcného záměru nemá být napříště tento institut považován výlučně za formu náhradní rodinné péče³⁴. Obnovují se některé prvky, které na našem území existovaly v minulosti (např. renesance institutu osvojení zletilého) a současně se zavádí i nové.

³¹ELIÁŠ, Karel. K článku JUDr. Stanislava Křečka „Zamyšlení nad návrhem nového občanského zákoníku“. *Bulletin advokacie*, 2008, č. 9, s. 22 - 25. Plný text článku dostupný v Codexis Academia - Literatura.

³² ELIÁŠ: *Nový občanský zákoník...*, s. 47.

³³ 44/2004 Sb.m.s. Sdělení ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi ... (členskými státy Evropské unie) a Českou republikou, .. o přistoupení České republiky, .. k Evropské unii.

³⁴ Bod 3.2.2.1. Věcného záměru z roku 2001 - viz. ELIÁŠ, Karel, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. 1. vydání. Praha: Linde, 2001. s. 168.

Jak jsem již uvedla výše, ZOR se anonymitou nebo naopak otevřeností nezabýval a jediná vztahující se ustanovení byla zejména ta, která se týkala udělování souhlasu s adopcí, speciálně souhlasu udělovaného dítětem. Jestliže ZOR se vyhýbal stanovení přesné věkové hranice a spíše opatrně ji vymezoval jako schopnost dítěte posoudit dosah osvojení, NOZ má v této věci jasno. Jako základní pravidlo určuje udělení souhlasu vždy, když dítě dosáhlo věku 12 let. Novinkou je tedy zavedení věkové hranice, která ovšem není tak pevná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Podle ust. § 806 NOZ *„dosáhlo-li osvojované dítě alespoň dvanácti let, je třeba vždy jeho osobního souhlasu, ledaže je mimo jakoukoli pochybnost, že by byl postup požadující osobní souhlas osvojovaného dítěte v zásadním rozporu se zájmy dítěte, nebo že dítě není schopno posoudit důsledky souhlasu“*. V opačném případě uvádí ust. § 807 odst. 1 NOZ, že *„nedosáhlo-li dítě věku alespoň dvanácti let, dá jeho jménem souhlas s osvojením jeho opatrovník ...“* a odst. 2 *„Je-li to možné, soud vyslechne i osvojované dítě a vezme na jeho vyjádření zřetel s ohledem na stupeň jeho duševního vývoje.“*

To znamená, že zákon v této věci omezuje diskreci soudu. V zásadě totiž platí, že dítě, které dosáhlo věku alespoň 12 let, bude vyslechnuto. Jde o jeden z projevů posílení postavení nezletilých osob, které musí být v každém případě náležitě informovány, protože dítě „není objektem státní péče, ale subjektem nadaným právy, který se v míře co možná nejširší o své záležitosti sám stará“³⁵. Pro úplnost je třeba ještě dodat, že souhlas dítěte je právním jednáním, jež lze odvolat, a to až do rozhodnutí o osvojení (ust. § 808 NOZ).

2.3.3. NOZ - právo dítěte znát svůj původ

Narozdíl předchozího ZOR, NOZ o anonymitě adopce nemlčí, přičemž se vychází z toho, že anonymitu adopce je namíste spíše potlačovat³⁶. Této problematice se ale věnuje jen ve třech svých ustanoveních - § 836, 837 a 838³⁷. Jde o zvláštní ustanovení týkající se práva dítěte znát své biologické rodiče, jakož i zachování jeho identity.

V prvním z nich se stanoví jako pravidlo sdělit osvojenci, že je osvojený, a to nejpozději do zahájení školní docházky.

³⁵ Viz. důvodová zpráva NOZ k ust. § 805 až 808 NOZ.

³⁶ Bod 3.2.2.7. Věcného záměru z roku 2001 - viz. ELIÁŠ, ZUKLÍNOVÁ: *Principy a východiska...*, s. 171.

³⁷ S kritikou naopak přílišné rozsáhlosti návrhu NOZ se lze setkat mj. i v článku VLASTNÍK, Jiří. Některé připomínky k návrhu občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, 2011, č. 11, s. 30 - 36. Plný text článku dostupný v Codexis Academia - Literatura.

§ 836

Osvojitel je povinen informovat osvojence o skutečnosti osvojení, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však do zahájení školní docházky.

Důvodová zpráva argumentuje jednak ÚPD (jejími čl. 7 a 8), dále zřetelem na dědičné choroby³⁸ a pak také statusovými poměry osvojeného (manželství, osvojení, atp.)³⁹.

Zvlášť relevantní se zdá být první důvod, tedy plnění mezinárodních závazků. Česká republika je smluvní stranou ÚPD již od svého vzniku. Výboru pro práva dítěte, který byl zřízen jako kontrolní orgán, předkládá pravidelně zprávu o plnění závazků z Úmluvy plynoucích, včetně informace o opatřeních přijatých za účelem naplnění požadavků vyplývajících ze závěrečných doporučení Výboru. V těchto zprávách se Česká republika mj. vyjadřuje i k výhradě⁴⁰, kterou učinila vůči čl. 7 odst. 1, jehož text zní: Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči“.

Ze strany Výboru pro práva dítěte směřovala vůči nám, mimo jiné i z tohoto důvodu, kritika. Výbor měl za to, že občanskoprávní registrace nezrušitelného osvojení nemusí nezbytně nutně znamenat, že osvojené dítě nemá vůbec možnost poznat své (biologické) rodiče⁴¹. Česká republika na tuto výtku reagovala vyjádřením, podle něhož „Osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. O tom, zda osvojitelé seznámí osvojence s údaji o biologických rodičích, rozhodnou sami osvojitelé. Tento princip je v souladu s prohlášením České republiky k článku 7 odstavce 1 Úmluvy. Česká republika se domnívá, že problematika vztahů osvojeného dítěte a biologických rodičů je komplikovaná a citlivá, a proto o odvolání prohlášení v současné době neuvažuje. V průběhu předadopčního řízení je tato otázka probírána a je osvojitelům doporučeno, aby vhodným způsobem a ve vhodné době (předškolní věk) dítě seznámili s těmito

³⁸ Viz. kapitola 4.4. bod 7.

³⁹ Vždy se totiž jedná, na rozdíl od ostatních institutů náhradní péče, o záležitost statusovou, kdy se rozhodnutím soudu mění zdaleka ne jen poměry mezi biologickými rodiči, dítětem a těmi adoptivními. Viz. ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. s. 333.

⁴⁰ Výhrady upravuje čl. 51 ÚPD. Limitem je nepřipustnost výhrad neslučitelných s předmětem a účelem ÚPD.

⁴¹ Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte ke Druhé periodické zprávě České republiky, CRC/C/15/Add.201. [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Z_v_re_n_doporu_en_2CRC_CZ_2.pdf>.

skutečnostmi.⁴² Výbor pro práva dítěte navrhl České republice ve svých Závěrečných doporučeních⁴³, aby přehodnotila své stanovisko k článku 7 odst. 1 ÚPD a výhradu stáhla. Česká republika ale setrvala na svém dosavadním stanovisku. V následující zprávě⁴⁴ v této souvislosti poukázala na princip, kterým je právě osvojení charakteristické, tedy že jím zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou⁴⁵ a uvedla, že je na osvojitelích, zda osvojence seznámí s údaji o biologických rodičích, přičemž jsou vedeni k tomu, aby, pokud dítě projeví zájem o zprostředkování informací o biologických rodičích nebo jiných příbuzných, mu to umožnili. V době, kdy Česká republika předkládala Třetí a čtvrtou periodickou zprávu již ale probíhaly rekonfigurační práce a předpokládalo se snížení míry anonymity s cílem vyhovět požadavku článku 7 ÚPD a čl. 23 a 24 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech tím, že se se zřetelem k právu každého dítěte znát svůj původ a právu na zachování jeho osobní totožnosti uloží osvojitelům povinnost informovat dítě o jeho původu, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději při dosažení 12 let⁴⁶.

Právě tato povinnost osvojitelů informovat dítě o adopci je naprostou novinkou v úpravě institutu osvojení. Oproti původnímu návrhu dnešní znění NOZ nestanoví jako hranici dosažení určitého věku, ale je jí zahájení školní docházky. Vystává otázka, co vedlo autory ke stanovení tohoto „časového limitu“. Z důvodové zprávy se to však nedozvíme. Lze se domnívat, že v souladu s názory odborníků z oboru dětské psychologie⁴⁷ se tím má dosáhnout toho, že dítě nastoupí školní docházku jako jedinec informovaný o svém původu. Jde již o osobu chápající podstatu adoptivního svazku, ale zároveň osobnost, která ještě není natolik vyhraněná, aby její vývoj narušil zásadní obrat v nazírání na vlastní původ. Je ale třeba mít na paměti, že NOZ stanoví pouze hranici nejzazší a sám předpokládá, že dítěti se

⁴² Druhá periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (za období od 1. ledna 1995 do 31. prosince 1999), CRC/C/83/Add.4. [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/2CRC_CZ_1.pdf>.

⁴³ Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte ke Druhé periodické zprávě České republiky, CRC/C/15/Add.201. [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Z_v_re_n_doporu_en_2CRC_CZ_2.pdf>.

⁴⁴ Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (za období od 1. ledna 2000 do 31. prosince 2006). [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/TRETI_A_CTVRTA_PERIODICKA_ZPRAVA_O_PLNENI_ZAVAZKU.pdf>.

⁴⁵ V té době účinné ust. § 72 odst. 1 první věta ZOR.

⁴⁶ Pátá a šestá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z ÚPD by měla být předložena do 30. června 2018.

⁴⁷ MATEJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti* [online]. nahradnirodina.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/co_rekneme_osv_diteti.pdf>, NOVÁK, Tomáš, PRŮCHOVÁ, Bohumila. Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení. *Právo a rodina*, 2004, č. 10, s. 10.

skutečnosti týkající se jeho původu sdělí dříve⁴⁸, slovy zákona „jakmile se to bude jevit vhodným“.

Další otázka se týká vynutitelnosti. Už jen ta představa „vynucovat“ cokoli ve vztazích uvnitř rodiny. Již v úvodu bylo řečeno, že odvětví rodinného práva je specifické právě tím, že nejde o vztahy ryze právní povahy, významné je ono citové pouto. NOZ pojal informování jako povinnost, neuvádí však nic o kontrole plnění této povinnosti a mlčí i pokud jde o postih v případě jejího nesplnění. Ustanovení obsahuje sice hypotézu a dispozici, sankce ale chybí. Co tedy nastane v případě, že osvojitel jemu uloženou povinnost nesplní, nevíme. Z důvodu absence sankce jde o normu imperfektní (*lex imperfecta*), tedy jen o jakousi normu morální. Za hranicemi mé fantazie je i to, jak by vypadala kontrola splnění dané povinnosti. Jestli dítě ví, že je adoptované totiž nejlépe zjistíme tak, že se ho zeptáme. Jestli ale adoptivní rodiče svou povinnost nesplnili, dítěti to vlastně prozradíme. A je otázka, jestli zákonodárci šlo o to, aby dítě zkrátka znalo svůj původ za každou cenu. Nejasné je i to, kdo by onu kontrolu prováděl.

Úprava anonymity osvojení v NOZu je skutečně velice stručná a ani důvodová zpráva bohužel mnohé nevysvětluje. V tomto směru lze souhlasit s názorem Jiřího Vlastníka, že důvodová zpráva je nedostatečná a povšechná⁴⁹.

§ 837

(1) Osvojitel nebo osvojenec může navrhnout, aby soud rozhodl, že osvojení a jeho okolnosti mají být utajeny před rodinou původu dítěte. To obdobně platí i pro utajení pokrevního rodiče a jeho souhlasu k osvojení.

(2) Třebaže byly osvojení a jeho okolnosti nebo pokrevní rodič a jeho souhlas k osvojení utajeny, může soud rozhodnout o jejich odtajnění, odůvodňuje-li to velmi závažná situace ohrožující osvojené dítě na životě nebo na zdraví.

§ 838

Jakmile osvojenec nabude svéprávnost, vznikne mu právo seznámit se s obsahem spisu, který byl veden v řízení o jeho osvojení.

⁴⁸ „Informace tohoto typu má být poskytnuta v době, kdy dítě, obrazně řečeno, z těchto informací ještě nemá rozum, bere je jako fakt a nedomýšlí je do různých souvislostí.“ - NOVÁK, Tomáš, PRŮCHOVÁ, Bohumila. *Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení*. Právo a rodina, č. 10/2004, s. 10.

⁴⁹ Vlastník: *Některé připomínky k návrhu...*, s. 30 - 36.

Zákon jako pravidlo stanoví, že dítě má právo znát svůj původ, přičemž adoptivní rodiče jsou povinni mu adopci odtajnit nejpozději do zahájení školní docházky. V praxi se však mohou vyskytnout případy, kdy vhodnější bude adopci utajit. Tato výjimka se podává z ust. § 837 NOZu. Aktivně legitimováni jsou osvojitel, pokrevní rodič, ale i sám osvojenec. Iniciovat řízení tak mohou všichni zúčastnění (všichni ti, jichž se osvojení osobně dotýká). Soud tedy může rozhodnout o utajení pouze na návrh taxativně uvedených osob. O odtajnění může však v případě, že nastane velmi závažná situace ohrožující osvojované dítě na životě nebo na zdraví rozhodnout soud dle ust. § 429 odst. 2 ZŘS i bez návrhu.

2.4. Doplnující právní předpisy

Sebelepší hmotněprávní úprava ale samozřejmě není dostačující. Přestože jde o dva samostatné fenomény, ruku v ruce s rekodifikací hmotného práva musí jít (když ne rekodifikace) adekvátní novelizace práva procesního, neboť hmotné právo jako právo materiální se právě realizuje prostřednictvím procesního jako práva formálního. Jak uvádí důvodová zpráva k ZŘS: „Základní procesní předpis, kterým je občanský soudní řád, musí být procesní reflexí pozitivního civilního práva hmotného a obsahovat všechny instituty umožňující soudní ochranu subjektivních práv a povinností soukromoprávními normami upravené.“ Toto je ale jen jeden z důvodů navrhované legislativní změny. Těmi hlavními jsou dále věcné důvody rozdílnosti řízení⁵⁰, historické souvislosti a komparace s vybranými státy evropského prostoru⁵¹. Z navrhovaných řešení se nakonec vybrala varianta, která na jedné straně reflektuje změny, které přinesl nový soukromoprávní kodex, na druhé straně však nezpůsobuje kolaps civilního řízení, které je od 1. 1. 2014 už tak poznamenáno množstvím novot. Záměrem bylo, aby se při uplatňování práva ve sporném řízení nadále postupovalo podle novelizovaného OSŘ s tím, že ustanovení vztahující se k nesporným a jiným zvláštním řízením budou vydělena do samostatného ZŘS. Tímto způsobem by se mělo maximálně vyjít vstříc praxi při současném zachování konformity se změnami, které přinesl NOZ (a zákon o obchodních korporacích a také nový zákon o mezinárodním právu soukromém). Výsledkem těchto snah je zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

⁵⁰ Důvodová zpráva ZŘS uvádí tyto odlišnosti sporného a nesporného řízení: různost účelu, různý způsob stanovení civilní pravomoci, vymezení okruhu účastníků, jejich postavení v řízení, určení místní příslušnosti soudu, možnost vstupu státního zastupitelství do řízení, způsoby zahájení řízení, možnosti dispozice řízením a jeho předmětem, průběh dokazování, průběh řízení, náklady řízení, právní moc a vykonatelnost, apelační princip.

⁵¹ Tamtéž.

Vztah mezi oběma předpisy je vymezen hned v rámci úvodního ust. § 1 odst. 2 a 3 ZŘS tak, že OSŘ bude ve vztahu k ZŘS zákonem obecným, jehož použití bude subsidiární. ZŘS upravuje dle ust. § 2 písm. a) - u) ZŘS celkem 21 různých řízení. Řízení ve věcech rodinněprávních jsou zařazena do části druhé hlavy V. zákona. Pokud jde o terminologii, tak dnešní „řízení o osvojení“ je nadále „řízení ve věcech osvojení“ (s oddělením řízení pro osvojení nezletilého a zletilého), ve své podstatě ale nejde o žádné novum.

Řízení související s osvojením se řadí k řízením nesporným. Tato jsou ovládána zásadami odlišnými od těch, které se uplatňují v řízeních sporných. Ve „spor“ jsou vůči sobě účastníci v kontradiktorním postavení, předmětem je ochrana jejich ohroženého nebo porušeného subjektivního práva a i výsledek má pak účinky pouze inter partes, kdežto u nesporných řízení tato kontradiktornost chybí a výsledek procesu má účinkuje erga omnes (proto se účinky rozhodnutí o osvojení vztahují i na pokrevní rodiče osvojovaného dítěte, o nichž bylo předtím rozhodnuto, že k osvojení se nevyžaduje jejich souhlas, a oni proto ani nebyli účastníky řízení o osvojení). Řízení o osvojení tedy není myšleno jako jediné řízení, nýbrž jsou jimi míněna veškerá řízení s osvojením související⁵².

Jak už bylo několikrát řečeno, stěžejní hmotněprávní úpravu od 1. 1. 2014 nenajdeme ve zvláštním zákoně, který přestal platit s koncem roku 2013, ale nově je zařazena do občanského zákoníku. Doplňující právní předpisy však zůstaly i nadále účinné, byť po nezbytné novelizaci. Na úseku matrik, jména a příjmení ve smyslu tohoto předpisu se nic nezměnilo, zrušila se pouze část druhá týkající se změny ZOR.

Výslovnou ochranu údajů týkajících se osvojení obsahuje zejména zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, kde se v ust. § 25 odst. 2 normuje, že v případě osvojení mohou nahlédnout do zápisu pouze osvojitelé a po dovršení 12 let i osvojenec, pokud nebylo soudem rozhodnuto o utajení osvojení (dle ust. § 837 odst. 1 NOZ)⁵³. Podle předchozí právní úpravy měl osvojenec právo nahlédnout do zápisu, jakmile dosáhl zletilosti, nyní jako pravidlo platí už věková hranice 12 let. Ovšem v případě, že by bylo rozhodnuto o utajení, dovoluje se osvojenci nahlédnout do zápisu až po nabytí svéprávnosti⁵⁴. Na nabytí

⁵² Výčet předmětů řízení ve věcech osvojení uvádí ust. § 423 písm. a) - g) ZŘS. Těmito dílčími řízeními jsou např. řízení o předání dítěte do péče před osvojením, řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení, řízení o osvojení, nově také řízení o návrhu rodičů, kteří dali souhlas s osvojením, na vydání dítěte, řízení o utajení osvojení, nařízení dohledu nad úspěšností osvojení.

⁵³ Údaje o osvojení patří dle ust. § 5 odst. 1 písm b) zákona o matrikách mezi matriční skutečnosti zapisované do matriční knihy.

⁵⁴ Podle ust. § 30 NOZu se svéprávnost nabyvá 3 způsoby: zletilostí, tj. dovršením osmnáctého roku věku (§ 30 odst. 1), přiznáním svéprávnosti, tzv. emancipací (§ 37) a uzavřením manželství (§ 672 odst. 2).

svéprávnosti se dle ust. § 838 NOZ váže i osvojencovo právo seznámit se spisem, který byl v jeho věci veden. A dále v souladu s tím, že součástí rozsudku o osvojení je i výrok o tom, že se osvojitel zapíše v knize narození matričního úřadu na místo pokrevního rodiče, obsahuje rodný list dítěte jméno, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození a rodné číslo osvojitele a ne biologického rodiče (ust. § 29 písm. d) zákona o matrikách). Osvojením také dochází ke změně příjmení dítěte a je možná i změna jeho jména. A právě význam jména a příjmení jakožto informace vedoucí ke zjištění totožnosti fyzické osoby je zvláště zásadní pokud jde o adoptovaného jedince⁵⁵.

Po 1. 1. 2014 bude dál účinný také zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech. V informačním systému evidence obyvatel se o osvojených občanech vedou údaje o stupni osvojení, původním a novém jménu, původním a novém rodném čísle, a řada dalších (ust. § 3 odst. 3 písm. p) z. o evidenci obyvatel). Osvojení je také jednou ze skutečností, která vede ke změně rodného čísla (ust. § 16 písm. a) a ust. § 17 odst. 2 písm.c) z. o evidenci obyvatel).

⁵⁵ K tomu viz. kapitola 5.3. Porušení biologickým rodičem.

3. Komparace

Není bez zajímavosti, že to, jestli daný stát upravuje anonymitu adopce (ať už ve prospěch toho nebo onoho principu), je z velké části dáno tím, zda jeho rodinné právo pochází ještě z období komunismu nebo jde o znění schválené v posledních letech. Uvedené lze dokumentovat na níže uvedených státech.

Slovensko jako zástupce země, která má s námi společnou právní historii, dřívější ZOR totiž platil na území České i Slovenské republiky. Maďarsko, které se nachází ve stejné situaci jako my nyní, tedy od letošního roku má účinný nový soukromoprávní kodex. A Polsko jako příklad země, která před rekodifikací teprve stojí.

3.1. Slovenská republika

Přestože většina států střední a východní Evropy již nahradila své občanské zákoníky novými, moderními, Slovensko se k těmto zemím zatím nepřipojilo. Rodinné právo tu zůstává vyděleno. Na našem území platil ZOR až do konce minulého roku, kdy vešel v účinnost nový kodex zahrnující v podstatě celé soukromoprávní odvětví. Byl jím zákon č. 94/1663 Sb., o rodině, na kterém se usneslo Národní shromáždění Československé socialistické republiky. Platný od 13. 12. 1963, účinný od 1.4.1964. Tento zákon byl společný pro Čechy i Slováky. Na Slovensku se jím však vztahy řídily o něco déle než u nás, a to až do nabytí účinnosti nového zákona o rodině, zákona č. 36/2005, tedy do konce března 2005.

Tato nová právní úprava, stejně jako náš NOZ, již obsahuje ustanovení, kterým se do zákona včleňuje právo znát svůj původ vycházející především z čl. 7 a 8 ÚPD. Je jím ust. § 106 odst. 3 zákona o rodině, které upravuje právo osvojitelů zprostředkovat osvojení přístup k informacím o jeho rodičích nebo poskytnout informace, kterými disponují⁵⁶. Jak je vidět, oproti našemu ust. § 836 NOZ se poskytnutí informací nepojímá jako povinnost, nýbrž jako právo.

Je na osvojitelích, aby posoudili, zda by to bylo v zájmu dítěte. Zákon vychází z toho, že to jsou právě oni, kdo na základě společného života s osvojenecem dokáží nejlépe zhodnotit, zda by informace vedoucí k poznání biologických rodičů byla dítěti ku prospěchu a v návaznosti na to také zvážit, které skutečnosti o rodičích mu sdělí, v jakém věku osvojenec,

⁵⁶ Ust. § 106 odst. 3 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodině a o doplnení niektorých zákonov: „Ak je to v záujme osvojenca, osvojitelia mu môžu sprostredkovať prístup k informáciám o jeho rodičoch alebo poskytnúť informácie, ktorými disponujú, ak osobitný predpis neustanovuje inak.“

v jaké životní situaci, apod. s tím, že biologičtí rodiče nemají žádnou zákonnou možnost tomu zabránit⁵⁷. Jestliže ovšem osvojitelé nechtějí z jakéhokoli důvodu osvojení tyto informace zprostředkovat, nemá žádnou zákonnou možnost domáhat se jejich poskytnutí⁵⁸.

Právo znát svůj původ je tak podmíněno tím, že takto to bude v zájmu adoptovaného. Rodiče nejdřív zvažují, zda to bude dítěti ku prospěchu, a i poté, co dospějí k závěru, že ano, mají přesto možnost své právo nevyužít a adopci před dítětem utajit. Na první pohled je zřejmé, že úprava v ust. § 106 odst. 3 zákona o rodině je značně vágní a vzniká tak otázka, jestli toto ustanovení skutečně něco ustanovuje⁵⁹. Taková „prázdná“ ustanovení spíše než jistotu vnáší do právních a (i) mezilidských vztahů nejasnost ohledně toho, co všechno, kdy a zda vůbec poskytnout.

3.2. Maďarská republika

V nedávné době přijalo i Maďarsko nový občanský zákoník. Byl jím nahrazen občanský zákoník z roku 1959, který byl od té doby novelizován více než 150 krát⁶⁰. Účinný je od 15. 3. 2014 a stejně jako náš zahrnuje i rodinné právo. Není proto překvapující, že i v maďarské úpravě se odráží právo znát svůj původ, tak jak je vyjádřen v ÚPD. Ust. 4:135 maďarského občanského zákoníku pojednává o právu osvojení na přístup k informacím o jeho biologických rodičích. Jedná se o úpravu podstatně detailnější, než jaká nyní existuje v České i Slovenské republice.

Je zde zakotvené právo požadovat informace od příslušných úřadů, zda byl on či ona adoptován, týkající se jeho či jejich pokrevních rodičů, zda on či ona má nějaké sourozence a po překročení věku 14 let má také přístup k identifikačním údajům jeho či jejich rodičů a sourozenců, bez toho, že by se vyžadoval k podání této žádosti souhlas zákonného zástupce. Před prozrazením těchto skutečností musí být ovšem příbuzní vyslechnuti, přičemž zákon určuje případy, ve kterých lze od výsledku upustit. Pokud by ale nebyl možný, protože

⁵⁷ FICOVÁ, Svetlana a kol. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: Eurounion, 2008. s. 144 - 145.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Bronislava Pavelková k ust. § 106 odst. 3 zákona č. 36/2005 Z.z., o rodině doslova uvádí: „Na tomto místě se zákonodárce velmi nejasným způsobem pokusil zakomponovat do zákona právo dítěte poznat svůj původ, které mu jednoznačně vyplývá z čl. 7 a 8 Úmluvy o právech dítěte.“ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině: komentár*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. s. 628.

⁶⁰ GÁRDOS, Péter. Recodification of the Hungarian Civil Law. *European Review of Private Law*, 2007, č. 5, s. 702 - 722 [online]. gfmt.hu, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.gfmt.hu/articles/recodification-of-the-hungarian-civil-law.php?lang=eng>>.

pokrevní rodiče nejsou v době podání žádosti naživu, informace se zásadně zpřístupní. Ledaže by takový rodič před smrtí vyjádřil nesouhlas.

V taxativně stanovených případech ovšem zpřístupnění nelze umožnit. Tak je tomu za situace, kdy určené osoby nebylo možné vyslechnout pro jejich nedosažitelnost nebo jinou nepřekonatelnou překážku. Dále pak je důvodem nesouhlas těch, o jejichž informace se jedná. A zřejmě nejobecnější je posledně uvedená překážka, a to pokud by to nebylo v nejlepším zájmu nezletilého. Příkladem se uvádí, že tomu tak bude, jestliže soud zbavil pokrevní rodiče jejich rodičovských práv jako následek jejich protiprávního jednání, kterým způsobili jejich dítěti vážnou újmu nebo ohrozili jeho zájmy, včetně jeho fyzické integrity, psychického nebo mravního vývoje.

Maďarský občanský zákoník obsahuje také speciální úpravu pro zpřístupnění zdravotnických informací v ust. 4:136. Žádosti se nevyhoví, jen pokud jde o údaje, které se považují za důležité z hlediska osvojencova zdraví. Jestliže byla žádost podána dítětem starším 14 let, sdělí se údaje i jeho zákonnému zástupci.

3.3. Polská republika

Polsko uvádím v rámci komparace na posledním místě, jelikož je z uvedených zemí jedinou, která nejenže nemá nový kodex soukromého práva (a rodinné právo tedy stále není inkorporováno do jednoho základního zákoníku), ale nemá ani nově zpracovaný zákon o rodině. Od roku 1965 se postupuje stále podle jednoho a téhož právního předpisu, přestože již byl mnohokrát novelizován. Jedná se o rodinný a pěstounský kodex účinný od 1. 1. 1965. A stejně jako náš ZOR z roku 1964, ani polský zákon výslovně nezakotvuje povinnost adoptivních rodičů sdělit dítěti, že nejsou jeho biologickými rodiči. Uvedeného se opět pouze okrajově dotýká udělování souhlasů. Pravidlem dle článku 118 § 1 rodinného a pěstounského kodexu je, že k adopci se vyžaduje souhlas dítěte, které dosáhlo věku 13 let. Souhlas se zásadně vyžaduje i od rodičů, kteří v souladu s článkem 119 (1) § 1 rodinného a pěstounského kodexu jeho vyjádřením ztrácí rodičovskou odpovědnost nebo právo na styk s dítětem.

Polsko si je nicméně vědomo toho, že nové rodinné právo nemůže fungovat v podstatě jako výsledek neustálé revize původních ustanovení⁶¹. Přestože existují i názory proti

⁶¹ Civil law codification commission acting under the Minister of Justice. *Green paper. An optimal vision of the civil code of the republic of Poland*. Edited by Radwański, Z. Warsaw. 2006. 152 s. [online]. ejcl.org, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.ejcl.org/112/greenbookfinal-2.pdf>>.

začlenění rodinného práva do nového občanského zákoníku, spíše se počítá s tím, že nový polský soukromoprávní kodex bude zahrnovat i rodinněprávní část.

4. Osvojení jako tajemství

Důvod, proč se touto problematikou anonymity či otevřenosti adopce zabývat, lze najít ve známých frázích, jako „děti jsou naše budoucnost“ a „rodina je základ státu“. Rodina je elementární jednotkou celé společnosti, proto vztahy uvnitř ní nás mají zajímat. Ať už z pohledu sociologického, psychologického nebo, jako je tomu v našem případě, právního. Jde sice o vztahy soukromé, ale regulovanou ingerencí státu, odůvodněnou zájmem dítěte lze do této privátní sféry zasáhnout.

V úvodu bylo řečeno, že rodinné právo je specifickým právním odvětvím zejména proto, že reguluje vztahy, které jsou často založeny na citových vazbách. Pro co nejúplnější pochopení problematiky anonymity osvojení je vhodné alespoň ve stručnosti nastínit některé z argumentů, které na obou stranách zaznívají.

Ještě předtím ale pro ilustraci zajímavý případ z praxe. Dva sourozenci byli adoptováni ve stejném městě, ale v různých rodinách. Ty o sobě navzájem nevěděly. Psycholog, který připravoval oba páry jako žadatele o osvojení na přijetí dítěte do rodiny, o tomto ví. Vystala otázka, zda to jejich rodičům sdělit, když z odborného hlediska by to v tomto případě bylo pro obě rodiny přínosné. Lékař se vyslovil v tom smyslu, že pokud jde o obavu z toho, že by v budoucnu navázali intimní vztah a jako sourozenci měli postižené děti, tak takové obavy jsou přehnané. Nadřícený se vyjádřil jasně, když podle něj žádný zákon ani vnitřní předpis takovou povinnost neukládá. Rodiče se proto informovat nebudou. V jednom městě tak nyní žijí dva sourozenci, aniž by však o sobě navzájem věděli⁶².

A jak je to možné? Rodiče jsou při adopci tázáni, zda-li by v budoucnu chtěli přijmout případného sourozence dítěte, které nyní přijímají za vlastního. A pakliže takto předem prohlásí, že další dítě nechtějí nebo o sourozence neprojeví zájem, psychologové ani sociální pracovníci nemají rodiče informovat o tom, že nedaleko nich bydlí sourozenec jejich adoptovaného dítěte. Byť by to i bylo v zájmu obou dětí.

Toto není vykonstruovaný případ, ale reálná situace. Ono právo dítěte znát svůj původ najednou nabývá úplně jiné dimenze, když si uvědomíme, že to nejsou jen slova.

⁶² Srov. polský zákon o podpoře rodiny a systému náhradní péče ze dne 9. 6. 2011, který na situaci jako je tato pamatuje v čl. 165: O možnosti adopce dítěte, jehož sourozenec nebo sourozenci byli dříve adoptováni, je nutné neprodleně informovat tu rodinu, která adoptovala bratra nebo sestru.

4.1. Říct - právo dítěte znát svůj původ

4.1.1. Právo znát svůj původ

Základním argumentem je jednoznačně právo dítěte znát svůj původ a své rodiče, potažmo i širší rodinu. Tyto poznatky jsou základem, jakýmsi výchozím bodem, z něhož se pak jako jedinec posouvá dál ve svém vývoji a utváří se tím jeho osobnost. „Zvlášť v období puberty je typické, že děti chtějí poznat svého biologického rodiče. Touží poznat člověka, který jim dal fyzický život. Jaký tento člověk je, jak vypadá, jaké má názory, přístup k životu. Osvojitel se nemá tohoto procesu bát. Je to lidská přirozenost, že po tom chce dítě pátrat, zajímá ho to a osvojitel mu v tom má pomoci.“⁶³ Se znalostí svého původu získává adoptovaný jedinec možnost uvést své statusové poměry do souladu s biologickou realitou⁶⁴. Nebylo by správné mu tuto volbu odepřít. Jde tedy o to, že dítě má právo znát svůj původ, stejně jako právo své biologické rodiče nepoznat, pakliže takové bude jeho přání, jeho volba.

4.1.2. Vědět o sobě víc, než vědí ostatní

Informace o tom, z jakého prostředí pochází a kdo jsou jeho pokrevní příbuzní, jsou fakta, která se osvojence přímo dotýkají a on by proto o nich měl vědět. Jistě není v pořádku situace, kdy ostatní členové rodiny, popř. spolužáci, sousedé ví, že dítě „není vlastní“. Jsou známy případy, kdy přestože není reálně nic vyřčeno, dítě přesto vycítí, že jeho okolí se k němu chová zvláštním, odlišným způsobem. Vycítí, že atmosféra je napjatá. Neví proč tomu tak je, postupem času si ale pospojuje nejrůznější detaily (vyplývající právě i z chování lidí v jeho okolí) a adopce mu jednoduše „dojde“. I když mám v této souvislosti na mysli spíše už dospívající děti, nedoporučuje se podceňovat ani děti útlejšího věku. Ty jsou totiž v tomto směru často daleko vnímavější.

4.1.3. Právo vyjádřit se k věcem, které se jej týkají

S informovaností souvisí i právo dítěte vyjádřit se k věcem, které se jej týkají, jakési vyvarování se „o nás bez nás“. Např. Úmluva o výkonu práv dětí uvádí právo na informace a na vyjádření názoru v řízení již ve svém čl. 3 (v úvodních pasážích), který dítěti zaručuje „právo dostávat příslušné informace, být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor a taktéž být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí“. K dítěti je třeba vždy přistupovat jako k plnohodnotnému subjektu,

⁶³ ŠPAŇHELOVÁ: *Psychické potíže u osvojených...*, s. 20.

⁶⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 133.

který není jen pouhým objektem aktivit dospělých⁶⁵, není předmětem, o který se vede spor⁶⁶. Čili vedle rodičů a osvojitelů uznat za nositele práv i jej. Jde o právo participovat na věcech, které se jej bytostně dotýkají (tzv. participační právo). Snad v každém právním předpise, který se byt' jen okrajově dotýká nezletilých lze nalézt ustanovení o tom, že dítěti se umožní vyjádřit a jeho názoru se věnuje náležitá pozornost. Tzn. současný trend je takový, že dítě nejen, že je informováno (má tedy vědět o sobě minimálně tolik, co o něm vědí ostatní), ale rozsah jeho práv jde ještě dál. Sdělením skutečností se nekončí, nezletilec má navíc právo se k těmto věcem vyjádřit. A tento jeho názor není bez významu, je relevantní a bere se v úvahu.

4.1.4. Upřímnost

Důvodem, který se opakovaně vyskytuje v literatuře⁶⁷, je upřímnost. Ono „pravda je nejlepší ochranou adoptivního svazku“ prostupuje odbornými publikacemi jak z oboru práva, tak i psychologie. Otevřená komunikace v rodině je základem vzájemné důvěry mezi jejími členy. Upřímnost by měla být základním stavebním prvkem, na kterém lze budovat (nejen) vztah, který nebyl založen biologickou cestou. Doposud cizí lidé by měli mezi sebou osvojením vytvořit vazby ve společnosti nejpevnější. A pokud nemůže jeden druhému věřit, je to velký problém. Zvláště, když adoptivní rodiče mají s dítětem nejen koexistovat, ale vytvářet mu i výchovné prostředí, ve kterém se dítě učí poznávat co je dobré a co špatné, zkrátka utváří si hodnoty.

4.1.5. Vysoké riziko prozrazení

Případy z praxe dokládají, že skutečnost osvojení nelze před dítětem trvale a bezpečně utajit⁶⁸. Ukazuje se totiž, že riziko prozrazení je skutečně vysoké⁶⁹. Stačí naznačení či prořeknutí se ze strany blízké osoby a dítě si takové útržky postupem času spojí. Druhou alternativou je, že se to dítě dozví přímo. A informace jako je tato by jistě neměla být podána nepřijatelným způsobem⁷⁰. Následky, které takové prolomení anonymity způsobí, jsou velice

⁶⁵ Preambule Úmluvy o výkonu práv dětí: „...uznávající, že děti by měly být náležitě informovány, aby se těmto jejich právům a zájmům dostalo podpory, a že názory dětí by měly být patřičně v úvahu...“

⁶⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Řízení ve věcech rodiněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. 1. vydání. Praha: Leges, 2010. s. 35.

⁶⁷ Např. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti* [online]. nahradnirodina.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/co_rekname_osv_diteti.pdf>, NOVÁK, PRŮCHOVÁ: *Problémy s tajemstvím...*, s. 11.

⁶⁸ NOVÁK, PRŮCHOVÁ: *Problémy s tajemstvím...*, s. 10.

⁶⁹ Kuriózní byl např. případ, který se odehrál ve Velké Británii. Adoptivní syn tam potkal svého biologického otce při výběrovém řízení na stejnou pracovní pozici. Adoptivní syn potkal biologického otce, když žádali o stejnou práci [online]. novinky.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/koktejl/308216-adoptivni-syn-potkal-biologickeho-otce-kdyz-zadali-o-stejnou-praci.html>>.

⁷⁰ NOVÁK, PRŮCHOVÁ: *Problémy s tajemstvím...*, s. 10.

často fatální a těžko (pokud vůbec) se napravují. Tento důvod navíc nabývá na významu i s ohledem na možnosti a rizika, která souvisí s moderními technologiemi.

4.1.6. Není žádný hlas krve

Jedním z argumentů je i to, že se genetický materiál přeceňuje v tom smyslu, že by se snad dítě nemohlo stát plnohodnotným členem adoptivní rodiny jen proto, že nějak vnitřně cítí, že s ní není pokrevně spojeno. Dítě zná naučené, proto přívlastky jako „vlastní“ nebo „náš“ mohou a mají být užívány i pro osvojence. Pro něj je rodina prostředí, v němž vyrůstalo, zážitky z dětství a hlavně lidé, se kterými svůj život prožívalo. Hlas krve není ničím absolutním, co by nebylo lze překonat. Naopak je možné tvrdit, že takto vzniklé vazby jsou v jistém směru i silnější, protože je nepojí pokrevní příbuznost.

4.1.7. Dědičné choroby

V neposlední řadě je relevantním důvodem také to, že skrze zdravotní stav svých předků a rodičů především, můžeme usuzovat na zdravotní rizika, která se přenášejí z generace na generaci. Toto bylo samozřejmě důležité vždy, nicméně v posledních letech můžeme pozorovat, že lidé věnují svému zdravotnímu stavu stále více pozornosti, zajímají se, co konkrétně je pro jejich organismus vhodné a co jim naopak škodí, a tomu pak přizpůsobují svůj životní styl.

4.2. Zatajit - narušení vývoje osobnosti dítěte

4.2.1. Zničení vybudovaného vztahu mezi osvojencem a osvojitelem

Sami adoptivní rodiče často vyjadřují obavu, že sdělení skutečného stavu věci by zničilo vztah, který se mezi nimi a dětmi vytváří nebo se již vytvořil. Strachují se, zda je dítě přijme za vlastní, zda jejich adoptivní rodičovství bude stejně hodnotné jako to pokrevní⁷¹. Mají potřebu ochraňovat jeho duševní zdraví, kterému by mohlo zjištění, že lidé, kteří se o něj starají, nejsou jeho pravými rodiči, uškodit. Jde o jeden z následků prozrazení (působící navenek). A tyto obavy jsou skutečně namístě. Nelze spoléhat na to, že pravda nebude vyzrazena, zvláště když se týká tak citlivé záležitosti. Již bylo řečeno, že následky takového „dodatečného“ zjištění jsou fatální a často nenapravitelné. Tomu se ale právě předchází tím, že dítěti se skutečnost osvojení sděluje již od (nikoli „sdělí již v“, protože jde o celý proces)

⁷¹ HOFROVÁ, V., ROTREKLOVÁ, E. *Odborná příprava budoucích osvojitelů a pěstounů. Koncepční a metodické poznámky*. TRIADA - Poradenské centrum, o. s.. Brno, 2009. s. 38. [online]. triada-centrum.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.triada-centrum.cz/publ/odborna_pripava.pdf>.

útlého věku. Nejlépe je začít v době, kdy dítě ještě nerozumí řeči. Zní to podivně, má to však svůj důvod⁷².

4.2.2. Narušení vlastní identity

Dalším následkem, tentokrát působícím dovnitř, je narušení totožnosti adoptovaného dítěte. V situaci, kdy se dítě o osvojení dozví např. v období dospívání, byť z úst (adoptivních) rodičů, může u něj dojít k narušení nebo dokonce ztrátě vlastní identity. Tento vnitřní konflikt má potom vliv na rozvoj jeho osobnosti a dítě si v sobě celý život ponese trauma. A takový nevyrovnaný jedinec má jen malou šanci, že on sám bude schopen být dobrým rodičem svému potomkovi. Za těchto okolností adopce absolutně nesplnila svůj účel. Tomuto nepříznivému následku se opět předchází brzkým sdělováním.

4.3. Neudržitelnost tajemství osvojení

Je zřejmé, že jde o problematiku mimořádně citlivou. Vždy budou existovat ony dva protichůdné proudy, jejichž zastánci, právě proto, že jde o tak ožehavé téma, zřejmě nikdy nebudou svolní k nalezení kompromisu. Ten totiž ani není možný. Dítě buď ví, že bylo adoptováno nebo to neví. Jisté ale je, že ruku v ruce s téměř neomezenými možnostmi vyhledávání informací a posilováním práv nezletilých, je anonymita osvojení institutem skutečně již dále neudržitelným. Pakliže mají mladí přístup ke všem možným zdrojům, bylo by naivní věřit tomu, že právě tuto vybranou skutečnost bude před nimi možné utajit. A pakliže mají čím dál silnější postavení, znamená to, že se bere zřetel na to, že i když ještě nejde o plně vyspělého jedince, jeho názory a vůle již mají svou váhu, proto má právo znát pravdu. A s touto pravdou jde ruku v ruce i jakási odpovědnost, jak s touto skutečností naloží. Naše společnost evidentně směřuje právě tímto směrem. Děti jsou „osobnostmi“ již od raného věku, dnešní trendy velí ponechat dítěti co možná nejvíce prostoru pro jeho rozvoj a usměřňovat ho jen pokud je to nezbytně nutné. A náš NOZ drží s tímto trendem krok.

⁷² Blíže viz. kapitola 6.1. Adopce v třetím tisíciletí.

5. Porušení anonymity - vybrané případy

5.1. Porušení soudem

ZOR uváděl v ust. § 68 případy, kdy výjimečně nebylo třeba souhlasu rodiče k osvojení jeho dítěte. Šlo o výjimku z pravidla obsaženého v ust. § 67 odst. 1 ZOR, podle nějž byl souhlas zákonného zástupce zásadně vyžadován vždy. O tom, zda je nebo není třeba tohoto souhlasu, rozhodoval soud ve zvláštním řízení, a pakliže došel ke zjištění, že hmotněprávní podmínky jsou splněny a souhlas se vyžadovat nebude, nebyli již rodiče účastníky dalších řízení ve věci osvojení jejich dítěte a soud je o nich proto nevyrozumíval. Totožnost budoucích osvojitelů tím pro ně zůstala utajena.

I podle nové právní úpravy, konkrétně podle ust. § 821 odst. 1 NOZ rozhoduje soud o tom, je-li nebo není-li třeba k osvojení souhlasu rodiče ve zvláštním řízení. A stejně jako doposud přestává být rodič osvojence dle ust. § 432 odst. 2 ZŘS účastníkem řízení dnem právní moci rozhodnutí o tom, že k osvojení není jeho souhlasu třeba. K pochybení, ke kterému mohlo dojít za účinnosti ZOR tak může dojít i nyní a takový řádný postup nebude dodržen. Tak tomu bylo právě v případě, který rozhodoval Nejvyšší soud sp. zn. 1 Skno 5/2003 ze dne 31.7.2003.

Šlo o kárné provinění soudce⁷³, který porušil své povinnosti tím, že vyrozuměl biologické rodiče dítěte o jednání soudu o nezrušitelném osvojení, ačkoliv bylo již předtím pravomocně rozhodnuto o určení jejich nezájmu a ti v důsledku toho již nebyli účastníky řízení. Tímto jednáním došlo k porušení anonymity budoucích osvojitelů. Soudci byla jako kárné opatření uložena důtka, tedy minimální možný postih za kárné provinění⁷⁴. Proti tomuto rozhodnutí podal soudce odvolání k Nejvyššímu soudu. Nerozporoval skutková zjištění kárného soudu prvního stupně (Vrchní soud v Praze), podle něj ale tímto pochybením nepřivodil účastníkům žádnou závažnou škodu, když až na zákonem stanovené výjimky pokrevní rodiče jsou účastníky řízení o osvojení a nadto takový druh pochybení zkrátka vyplývá z každodenní soudcovské praxe a on by tak za něj neměl být postihován. Pouze připustil, že v rovině morální jakási újma vzniknout mohla.

⁷³ Ust. § 87 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů.

⁷⁴ Viz. ust. § 88 odst. 1 písm. a) zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů.

Taková argumentace ale nemůže obstát. Za prvé, to, zda byla účastníkům řízení způsobena újma nebo ne, není relevantní. K tomu, aby šlo o kárné provinění podle zákona o soudech a soudcích, postačuje „narušení“ důstojnosti soudcovské funkce nebo „ohrožení“ důvěry v nezávislé, nestranné, odborné a spravedlivé rozhodování soudů. Podmínku vzniku újmy, škody či jiného závažného důsledku zákon nevyžaduje, a ani interpretací nelze k takovému závěru dospět. Za druhé, je sice pravidlem, že biologičtí rodiče jsou účastníky řízení o osvojení, a tím pádem dle vyjádření soudce „o ochraně identity budoucích osvojitelů nelze hovořit“, to ale nebyl tento případ. Nelze tvrdit, že za jiných okolností by rodiče obesílání byli. To, co by bylo za jiných okolností, není relevantní. V tomto konkrétním případě biologičtí rodiče účastníky řízení o osvojení nebyli, neměli tedy být ani obesílání, a pokud se tak stalo, jde o procesní pochybení toho, kdo tak učinil⁷⁵. A konečně, i když není pochyb o tom, že k takovému omylu může snadno dojít, a já souhlasím s tím, že tento druh pochybení skutečně z praxe vyplývá, nemůže to být nicméně omluvou pro to, aby se upustilo od postihu. Je to jen důvod pro uložení opatření adekvátního tomuto stupni závažnosti kárného provinění, a důtka, která byla v tomto případě uložena, je tím nejmírnějším. Nejvyšší soud toto procesní pochybení, jímž došlo k prolomení anonymity řízení, vyhodnotil jako jednání, které mezi občany ohrozilo důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů.

5.2. Porušení správním orgánem

K porušení anonymity může samozřejmě dojít i poté, co už je dítě adoptováno. A právě takový případ řešil veřejný ochránce práv (dále jen „VOP“) v souvislosti s uvedením místa narození na rodném listu⁷⁶. Na ombudsmana se obrátil muž, jemuž vydal matriční úřad Magistrátu města P. rodný list jeho nezrušitelně osvojené dcery s uvedením místa jejího narození názvem obce, její části a číslem popisným. Adoptovaná dcera se ale nenarodila v porodnici, nýbrž v domácnosti, kde navíc v té době stále žil její biologický otec. Uvedení těchto údajů na rodném listu tak zpřístupňuje nejen jí, ale všem těm, kterým se rodný list předkládá, informace, které mají zůstat utajeny. Magistrát města P. a VOP se shodli, že

⁷⁵ Povinnost respektovat princip anonymity adopce je navíc zakotvena i v ust. § 188 odst. 1 Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3.12.2001, č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, ve znění pozdějších předpisů, uveřejněná pod č. 1/2002 Sbírkou instrukcí a sdělení, podle kterého pro manipulaci se spisem (nahlížení) platí povinnost předsedy senátu (samosoudce) učinit opatření k tomu, aby byl utajen obsah spisů o osvojení a spisů týkajících se řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení.

⁷⁶ Stanovisko č. 2/2008 Sborníku stanovisek veřejného ochránce práv: Matriční úřady - Uvedení místa narození na rodném listu, ze dne 15. 10. 2003.

uvedení názvu obce a čísla popisného v případě narození mimo porodnici skutečně má potenciál ohrozit anonymitu osvojení.

Magistrát byl nicméně toho názoru, že uvedení pouze názvu obce bez bližší specifikace by porušilo ust. § 24 odst. 1 a ust. § 29 písm. c) zákona o matrikách za použití § 9 vyhlášky Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon o matrikách⁷⁷, tedy ustanovení upravující zápis místa matriční události do matriční knihy, podle nichž se uvede název obce, a je-li členěna na části, též název její části, popř. i název katastrálního území, a číslo popisné nebo evidenční, tedy maximum údajů pro přesné určení místa. Do knihy narození se dle ust. § 14 odst. 1 zákona o matrikách mimo jiné zapisuje i místo narození. Rodný list pak jako matriční doklad obsahuje údaje zapsané v knize narození.

Vedoucí Magistrátu města P. ve svém vyjádření souhlasil, že zákon o matrikách upravuje ochranu údajů o osvojení, avšak považoval za problém, že zákonodárce tuto ochranu k rodným listům explicitně vyjádřil pouze ve vztahu k údajům o rodičích, když podle ust. § 29 písm. d) zákona o matrikách obsahuje rodný list namísto údajů o rodičích údaje o osvojiteli. VOP měl ale narozdíl od Magistrátu města P. za to, že jestliže se ve vyhlášce stanoví požadavky pro zápis do matriční knihy, pak v souladu s tím, že rozsah informací v nich uváděných je širší, než tomu je u matričních dokladů, nemělo by být úředníky dovozováno, že rodný list by měl obsahovat přesně stejný rozsah údajů jako kniha narození (argumentuje mj. i tím, že vzory tiskopisů matričních dokladů, které prováděcí vyhláška stanovuje, obsahují méně údajů, než kolik se jich zapisuje do matričních knih). Podle VOP matriční úřad uvedením části obce a číslem popisným na rodném listě osvojené dcery sice neporušil žádný právní předpis, jednal však v rozporu s Evropskou úmluvou o osvojení dětí, konkrétně s jejím čl. 20 odst. 3 a 4⁷⁸.

Šlo tedy o odlišnost názorů ohledně toho, co všechno z knihy narození má (může) být uvedené v rodném listu. Celá záležitost nakonec skončila tím, že se vedoucí odboru vnitřních

⁷⁷ Oba uvedené předpisy jsou účinné i po 1. 1. 2014.

⁷⁸ Čl. 20 odst. 3: Osvojitel a osvojenec budou moci obdržet doklad obsahující výpis z matriky osvědčující datum a místo narození osvojenec, nikoliv však výslovnou zmínku o osvojení nebo o totožnosti dřívějších rodičů osvojenec. Čl. 20 odst. 4: Matriční záznamy budou vedeny a jejich obsah v každém případě reprodukován takovým způsobem, aby se osobám, které nemají oprávněný zájem, zabránilo dozvědět se o osvojení určité osoby, anebo, v případě, že se osvojení odhalí, o totožnosti dřívějších rodičů této osoby. 132/2000 Sb.m.s Sdělení ministerstva zahraničních věcí o sjednání Evropské úmluvy o osvojení dětí.

věcí Magistrátu města P. stěžovateli omluvil za dosavadní průběh kauzy a matriční úřad skutečně vystavil nový rodný list, tentokrát již s uvedením pouze názvu obce⁷⁹.

5.3. Porušení biologickým rodičem

Nově je adopce vnímána jako forma rodičovství. Smyslem je vytvoření nové, nikoli náhradní rodiny. To s sebou nutně nese ten následek, že dojde ke zpřetrhání dosavadních vazeb⁸⁰. ZOR neuváděl výslovně, že následkem osvojení je také ztráta práva biologických rodičů se po pravomocném rozhodnutí soudu o osvojení s dítětem stýkat. Rodičům toto bylo sice sdělováno v rámci obecné informační povinnosti soudu spolu s ostatními následky, v oblasti tak zásadně ovlivňující postavení jejich i postavení jejich potomka to ale nebylo dostačující. Nová právní úprava zakotvuje výslovně v ust. § 810 odst. 2 NOZ a ust. § 436 odst. 1 ZŘS povinnost soudu poučit rodiče před tím než prohlásí, že uděluje souhlas s osvojením o podstatě a důsledcích tohoto jeho prohlášení, o podstatě osvojení a o podmínkách případného odvolání souhlasu. Výslovnou úpravu obsahuje např. i již zmíněný polský zákon o rodině a opatrovnictví. Jeho článek 119(1) § 1 hovoří o tom, že udělí-li biologičtí rodiče souhlas s budoucí adopcí jejich dítěte bez určení pro určitou osobu, ztrácí tím mj. právo na kontakt s dítětem.

Pokud by se tedy např. biologičtí rodiče pokoušeli o dítěti, které „dali k adopci“ cokoli zjistit cestou podání žádosti o nahlédnutí do spisové dokumentace týkající se dítěte, kterou vede obecní úřad s rozšířenou působností, musela by být odmítnuta s odůvodněním, že by to bylo v rozporu se zájmem dítěte, jak je to stanoveno v ust. § 55 odst. 6 písm. b) ZSPOD. Toto ustanovení je od 1. 1. 2014 navíc ještě doplněno o další případ odmítnutí písemné žádosti, a to tehdy, pokud by to bylo v rozporu s rozhodnutím soudu o utajení osvojení. Osvojenec je oprávněn do této spisové dokumentace nahlédnout na základě písemné žádosti, jakmile nabude svéprávnosti. Mimo to ukládá ZSPOD zaměstnancům orgánů a zařízení sociálně-právní ochrany povinnost mlčenlivosti, v případě adopce zvláště o údajích o osobách, jimž bylo dítě svěřeno do péče před osvojením, jakož i o místě pobytu takového dítěte (ust. § 57 odst. 1 ZSPOD). Tato trvá i po skončení pracovněprávního vztahu. K tomu jako další prvek ochrany přistupuje odpovědnost fyzické osoby za jednání naplňující skutkovou podstatu

⁷⁹ V podrobnostech odkazují na uvedené stanovisko.

⁸⁰ Pokrevní vztahy se však nemusí zpřetrhat navždy. U prvního stupně osvojení se po pravomocném rozhodnutí soudu o zrušení osvojení elasticky obnovují vzájemná práva a povinnosti původních rodičů (v případě nezletilého dítěte je to zejm. rodičovská zodpovědnost rodičů a v jejím rámci vyživovací povinnost, dále se např. obnovují dědická práva a dítě také získá své dřívější příjmení).

přestupku podle ust. § 59 odst. 1 písm. e) ZSPOD za ztížení péče osvojitele nebo výchovu osvojence prozrazením nebo rozšířením údajů o osvojení v rozporu s rozhodnutím soudu o utajení osvojení. Za takové protiprávní jednání lze uložit pokutu až do výše 50 000 Kč.

Jestliže se ale biologický rodič rozhodně jednat „na vlastní pěst“, není nic jednoduššího než použít internet, který v tomto směru přinesl zcela zásadní změny. Dřív, pokud se chtěl biologický rodič o „svém“ dítěti něco dozvědět, musel složitě pátrat. Dnes stačí usednout k počítači a ve zlomku vteřiny jsou k dispozici veškerá relevantní data. Nyní nejde o návod nebo něco podobného, jen uvažujeme situaci, ve které se nachází onen rodič.

Dal dítě k adopci. Nerozhodno, v jakém věku jeho i dítěte, z jakých důvodů a za jakých okolností. Kromě změny příjmení, která nyní vyplývá z ust. § 835 NOZ, lze předpokládat, že adoptivní rodiče využili svého oprávnění a zvolili dítěti jiné jméno⁸¹. Zjistit osvojencovo nynější jméno a příjmení je z mého pohledu tou jedinou „překážkou“. Poté už se situace výrazně zjednodušuje. Je sice pravdou, že dokud dítě nechodí do školky nebo školy, těžko se o něm dá cokoli zjistit (přesto, rodiče, kteří se svým potomkem pyšní na sociálních sítích dnes už nejsou výjimkou). Jakmile ale nastoupí povinnou školní docházku, stačí jeho nebo její jméno zadat do internetového vyhledávače a informace se zobrazí okamžitě, včetně fotografií. Náročnost pátrání samozřejmě ovlivňují různé faktory jako např. to, jestli je jméno dítěte běžné či ojedinělé (jiná bude jistě míra jistoty v případě informací získaných na dotaz „Jan Novák“ a jiná třeba u „Lucie Kachramanová“) nebo jestli dítě aktivně sportuje či navštěvuje nějaký kroužek. Nicméně je dnes zcela běžné, že má každá škola webové stránky a své vlastní mají dokonce i jednotlivé třídy. Zveřejňují se plány na měsíc (aktuality), rozvrh, práce dětí a samozřejmě fotografie z různých školních akcí. A jakmile dítě dospěje do puberty, hnáno potřebou dávat o sobě vědět okolnímu světu na sociálních sítích, vyzradí snad téměř cokoli. Dopátrat se „svého“ potomka tak pro biologického rodiče nebylo nikdy snazší.

5.3.1. Nejlepší zájem dítěte = soulad mezi biologickým, sociálním a právním rodičovstvím

ÚPD v čl. 7 hovoří o právu dítěte znát své rodiče a také o právu na jejich péči. Lze dovodit, že v duchu přirozenoprávní koncepce míní péče ze strany biologických rodičů. Ovšem ještě předtím se v čl. 3 uvádí, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli

⁸¹ Ust. § 64 odst. 1 zákona č. 301/2000Sb., o matrikách, jménu a příjmení přiznává osvojitelům právo zvolit osvojenci souhlasným prohlášením před matričním úřadem jiné jméno než to, které má zapsáno v matriční knize, popř. mu zvolit druhé jméno, a to do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení, nejpozději však do dosažení jeho zletilosti.

činnosti týkající se dětí. Lze proto učinit závěr, že v konkrétním případě může být v zájmu dítěte právě ona péče adoptivních rodičů namísto pokrevních, a nelze tak a priori tvrdit, že pro dítě je vždy nejlepší péče rodičů, kteří jej zplodili.

V tomto směru se vyjádřil také Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 21 Cdo 298/2010 ze dne 14. 7. 2010⁸². Jeho závěry je možné použít jako vodítka při obecném vymezení pojmu nejlepší zájem dítěte v souvislosti s rodičovstvím založeným přirozeně a uměle. Dle soudu je v zájmu dítěte bezpochyby „soulad mezi biologickým, sociálním a právním rodičovstvím, tedy mezi rodičovstvím založeným biologickými vazbami mezi dítětem a poskytovatelem genetického materiálu (biologické rodičovství), rodičovstvím, kde rodič vykonává péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví a o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj (sociální rodič) a rodičovstvím založeným na právních domněnkách, kdy rodičem je ten, koho zákon za rodiče dítěte považuje (právní rodičovství). Není-li ale tohoto souladu z jakýchkoli důvodů možné dosáhnout, je třeba zvážit, který z aspektů rodičovství převažuje.“ To znamená, že pokrevní rodina nemusí být automaticky vždy tím nejvhodnějším prostředím pro nezletilé dítě. Jistě by to tak mělo být, je to přirozené, ale osvojení je institut, který právě má sloužit k vytvoření kvalitativně srovnatelných vazeb jaké jsou mezi rodiči a dětmi.

Jednota uvedených aspektů rodičovství byla předmětem i rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 4795/2010 ze dne 9. 11. 2011⁸³. Šlo o to, zda „muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, je legitimován domáhat se určení svého otcovství tehdy, došlo-li ještě před podáním žaloby o určení otcovství k osvojení jinou osobou (jinými osobami) v řízení, jehož nebyl účastníkem“. V podstatě tedy zda má pokrevní rodina přednost před rodinou založenou uměle v každém případě. Odvolací soud stejně jako soud prvního stupně dospěl k závěru, že „domáhat se určení otcovství k dítěti lze jen tehdy, jestliže dítě otce nemá, neboť je vyloučeno, aby dítě mělo právně více otců, případně aby více otců bylo oprávněno vykonávat rodičovská práva a povinnosti k jednomu dítěti“⁸⁴. Protože dítě již bylo osvojené, nebylo možné se určení otcovství úspěšně domáhat. Nejvyšší soud nicméně uzavřel, že „muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, neztrácí právní mocí rozsudku soudu o osvojení dítěte jinou osobou aktivní legitimaci domáhat se určení svého (právního) otcovství, ledaže by šlo o

⁸² Zde bylo předmětem rozhodování založení otcovství právního otce tzv. první domněnkou otcovství.

⁸³ Uvedený rozsudek byl sice vydán ve věci určení otcovství k dítěti, které bylo v době projednávání návrhu již nepravomocně osvojeno, přesto však je tento závěr opět možné vztáhnout na vztahy mezi dětmi a jejich adoptivními rodiči obecně.

⁸⁴ Rozhodnutí Krajského soudu v Hradci Králové sp. zn. 22 Co 167/2010 ze dne 8. 6. 2010.

osvojení nezrušitelné“. Ve svém odůvodnění pak mimo jiné konstatoval, že „požadavek jednoty právního a biologického otcovství nelze považovat za absolutní. Právní vztah otce a dítěte totiž není jen mechanickou reflexí biologického vztahu a s postupem času se může vyvinout mezi právním otcem a dítětem taková sociální a citová vazba, která z hlediska práva na ochranu soukromého a rodinného života bude rovněž požívat právní ochrany a která bude mít přednost před biologickým otcovstvím“. Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí připustil, že adoptivní rodina může dítěti vytvořit stejně kvalitní domov, jako ta pokrevní, a mohou existovat i případy, kdy „právní příbuzenství“ bude s ohledem na jeho nejlepší zájem pro něj tím (nej)lepším řešením⁸⁵⁸⁶.

Tím se ale nic nemění na tom, že nezletilé děti by zřejmě měly primárně vyrůstat v rodině, do které se narodily. V této souvislosti lze souhlasit s názorem, že „cílem zákonodárce by mělo být, aby právní úprava chránila přirozená práva členů rodiny vzniknuvší přirozeným způsobem, a tím respektovala právo na jejich rodinný život, a aby institut osvojení byl pojat jako náhradní vůči přirozené rodině, tzn. náhradní v pravém slova smyslu“⁸⁷. Podle současné právní úpravy by však osvojení mělo být nově vnímáno jako forma rodičovství, nikoli jako náhradní péče o dítě⁸⁸. Tady se ale právo pohybuje na velice tenkém ledě a při konstatování jakýchkoli závěrů je třeba vždy pečlivě zvážit veškeré okolnosti daného případu. V oblasti řešení kolizí biologického, sociálního a právního rodičovství totiž vznikají závažné problémy právě i při střetu zájmu na stabilitě statusových poměrů dítěte a jeho právem znát svůj původ⁸⁹.

V úvodu bylo řečeno, že rodina a rodičovství jsou podle čl. 32 odst. 1 LZPS pod ochranou zákona. A adopcí toto právem chráněné a podporované rodičovství vzniká⁹⁰. Aby však mohlo skutečně naplnit svůj účel a vytvořit dítěti harmonické zázemí pro jeho růst, je

⁸⁵ Právě hledání rovnováhy mezi biologickým, sociálním a právním rodičovstvím v návaznosti na problematiku práv dítěte bývá analyzováno v souvislosti s lidskoprávní dimenzí rodinného práva a jeho konstitucionalizací. Viz. PAUKNEROVÁ, Monika, TOMÁŠEK, Michal et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV., Proměny soukromého práva*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009. s. 258.

⁸⁶ O tom, že v zájmu dítěte může být i jeho ochrana před stykem s pokrevním rodičem hovoří už judikatura z minulého století: „Osvojitel jest oprávněn a povinen chrániti osvojence přede vším, co by mohlo ohroziti jeho tělesné nebo duševní blaho, byť i to byl styk s rodným jeho otcem“(13.691). Viz. ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. Praha: V. Linhart, 1935. 1192 s. Plný text dostupný v Codexis Academia - Literatura.

⁸⁷ KRÁLÍČKOVÁ: *Lidskoprávní dimenze českého...*, s. 128.

⁸⁸ *Nový občanský zákoník, rodinné právo, konkrétní změny, osvojení nezletilého* [online]. občanskýzákoník.justice.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://obcanskýzákoník.justice.cz/de/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/osvojeni-nezletileho/>>.

⁸⁹ WAGNEROVÁ: *Listina základních práv...*, s. 664.

⁹⁰ Tamtéž, s. 662

nezbytné, aby výchovu nenarušovaly zásahy pokrevních rodičů. To totiž ohrožuje stabilitu vztahů, která je pro vývoj dítěte i mladého člověka nezbytná. Jakákoli intervence ze strany původních rodičů je proto nežádoucí.

6. Závěr

6.1. Adopce v třetím tisíciletí

Význam adopce i v dnešní době je nepopiratelný. V úvodu bylo nicméně řečeno, že tento institut prošel v průběhu let řadou změn. A co se mění, je i samotný přístup k nezletilcům. Stále více se přihlíží k zájmům dítěte, dbá se na jeho informovanost ve věcech, které se jej týkají, a jeho názor je zohledňován s nebyvalou relevancí. Právě dnes jsou děti slabší stranou, ale s tím, jak rostou, spoluutváří a budou měnit naši společnost. Postupně se však z dítěte, jako slabší strany, která je nanejvýš zranitelná, a ke které se proto přistupovalo s „péčí dospělých, jimž je dítě vydáno napospas“, stalo dítě, jehož názory a postoje jsou maximálně respektovány, a jež oplývá tolika instrumenty na svou ochranu, že může až „převálcovat dospělé“⁹¹.

Často zaznívá, že děti dospívají čím dál rychleji. Navíc internet jim dnes poskytuje onen luxus poznání čehokoli, kdykoli a kdekoli. Je tedy skutečně potřebné je i v dnešní době tolik ochraňovat? Člověk sám se ale ve vývoji příliš nemění. Stále potřebuje svůj čas na to, aby dospěl. Rozumové a volní vyspělosti stále nabývá postupně. Přestože děti možná dospívají rychleji, než jak tomu bylo v minulosti, jde pořád o jedince nevyzrálé, kteří nedokáží (vždy) určit, co je a co není správné nebo pro ně vhodné. V zásadě je proto posilování jejich práv namístě. Mění se doba, s ní ruku v ruce i společnost a právo by nemělo zaostávat (je žádoucí, aby právní regulace byla odrazem sociální reality). Hledisko zájmu dítěte sílí nejen v České republice, jde o globální jev. Odrazem toho jsou i mezinárodní smlouvy, tak jak byly postupně uzavírány. Pokud tedy jde o otázku informovanosti o původu dítěte, a tím vlastně i o něm samotném, vývoj směřuje k tomu, aby i v této oblasti bylo jeho postavení posíleno.

Jestliže zmiňuji posilování pozice nezletilých v souvislosti s vývojem společnosti, nelze samozřejmě odhlížet ani od další změny, kterou vývoj přináší, a která činí zachování anonymity neudržitelným - informační technologie. V duchu již notoricky známé teze „pravda je nejlepší ochranou adoptivního svazku“ proto dospívám k závěru, že tato ochrana je

⁹¹ Slabším stranám (typicky spotřebitelům, zaměstnancům, nájemcům) se obecně v současnosti poskytuje maximální možná ochrana. Jejich práva jsou čím dál širší a prosazují se stále výrazněji. Tento trend ale graduje takovým způsobem, že vyrovnávání postavení obou stran může vyústit až v silnější pozici slabší strany, což je však zjevný rozpor. Taková ochrana způsobuje obrácení postavení, ve kterých se strany nacházely, a jde nad rámec toho, čeho jí mělo být dosaženo.

dost možná i jediná možná. Po uvedení a zvážení všech důvodů proč pravdu sdělit a proč nikoli, se stavím na stranu „pro“, rozhodně říci. Riziko, že se dítě kdykoli během svého života dozví skutečný stav věci, je nesmírně vysoké. Kromě výše uvedených příkladů k tomu může dojít ještě nespočetněkrát. Při změně lékaře si osvojenec ve zdravotnické dokumentaci všimne pro něj neznámého jména pacienta, praxe zná i případy, kdy se pravého stavu věci dotýčný dopátral až ve vyšším věku v souvislosti s dědičným onemocněním. A pakliže pravda vyjde najevo, těžko se budou obnovovat vztahy takto vážně a v základech narušené. Od nynějška bude vše podryto pochybnostmi a nejistotou a takové vztahy mají daleko k pevným vazbám, jaké by měly mezi členy rodiny být. Byl by zmařen nejen účel osvojení, ale i funkce rodiny jako mikrospolečenství, které je základem společnosti (státu).

Výše jsem uvedla, že osvojení je institut, který má sloužit k vytvoření kvalitativně srovnatelných vazeb jaké jsou mezi rodiči a dětmi. Osvojitelé tedy nejsou rodiči horšími nebo náhradními. Zaujmutí právě jejich postoje k osvojení považují za zcela zásadní. Aby mohli adoptivní rodiče v tomto duchu vychovávat i své dítě, je nezbytné, aby si tuto skutečnost uvědomili a přijali svou roli adoptivních rodičů. Jedině v tom případě může svou roli přijmout i ono dítě⁹². Nejde totiž o nic špatného, nic, za co by se mělo dítě nebo jeho adoptivní rodiče stydět. Odborníci, kteří se podílejí na odborné přípravě budoucích osvojitelů poukazují na to, že přijetím adoptivního rodičovství ne jako náhražky biologického, ale zkrátka jako jiného, vede k rozptýlení obav a velkému uvolnění po psychické stránce⁹³. Pokud „nová“ rodina funguje, nemůže jí otrástit, že vazby uvnitř ní nejsou, pokud jde o osvojené dítě, pokrevní. I přesto má dítě rodiče, kteří jej vychovávají a i celkově o něj pečují. Stejně tak, pokud jsou v rodině problémy, její členové si nerozumí a celkově vztahy nejsou dobré, nebude to (alespoň ne zcela) tím, že se o dítě starají vlastně cizí lidé. To, co spíše poškozuje vzájemné vazby je, když se ono tajemství osvojení odhalí. Takové odhalení otřese celou rodinou, nejen dítětem, které najednou stojí před novou informací, která jeho život převrátila naruby.

Pokud tedy říci, vyvstávají nutně otázky „kdy“, „jak“ a „kým“. Obecně panuje názor, že čím dříve se dítě dozví skutečný stav věci, tím lépe. A myslí se tím skutečně brzy, např. sdělovat tuto skutečnost dítěti batolecího věku. Jde totiž o to, aby se noví rodiče naučili tuto

⁹² Rodiče by měli být směřováni k tomu, aby skutečně došlo k [vnitřnímu přijetí adoptivního rodičovství, protože jen zralý adoptivní rodič může s dítětem budovat jeho identitu. Nestačí tedy „vědět“, je třeba „porozumět a přijmout“. Porozumět a přijmout svoji roli, ale také porozumět a přijmout biologické rodiče dítěte, byť pochopitelně pouze na mentální, nikoliv konkrétní úrovni. Přijmout je jako osoby, které mají v životě dítěte svou roli, ...]. Viz. HOFROVÁ, V., ROTREKLOVÁ, E. *Odborná příprava budoucích osvojitelů a pěstounů. Koncepční a metodické poznámky*. TRIADA - Poradenské centrum, o. s. Brno, 2009. s. 38. [online]. triada-centrum.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.triada-centrum.cz/publ/odborna_prip_rava.pdf>.

⁹³ Tamtéž.

pravdu vyslovit a sdělit. Mnohdy totiž nedokážou říct dítěti o osvojení ne proto, jak by mohlo zareagovat, ale protože neumí o tak citlivé záležitosti mluvit otevřeně. Tímto způsobem si to mohou natrénovat bez obavy z toho, jaké bude odezva. Když osvojenec povyroste, začíná být schopen chápat velice jednoduše, že „je z břicha jiné paní“. A nyní je naprosto zásadní, jakým způsobem osvojitelé tuto informaci dítěti podají. Jsou to totiž právě oni, kdo utváří představu nezletilého o tom, co ono osvojení vlastně je (protože ono neví, co je to kojenecký ústav, z jakých důvodů se tam děti umisťují, atd.). Dítě tak nejen získá znalost, ale zároveň bude osvojení vnímat jako pozitivní událost v jeho životě. Logicky, jak bude růst, bude se zvyšovat i jeho zvědavost ohledně dalších okolností a především v období dospívání se u něj mohou a zřejmě i objeví myšlenky na to, proč bylo odmítnuto „skutečnými“ rodiči. Mělo by ale zároveň vědět, že toto není citlivé téma, může se na cokoli zeptat, protože o osvojení se v rodině mluví, a to jako o šťastné události pro celou rodinu.

Toto všechno je třeba mít na paměti při vytváření právní úpravy. Člověk se sice ve vývoji příliš nemění, společnost se ale oproti tomu posouvá dopředu neustále. A v oblasti rodinného práva zvláště nelze normovat vztahy bez znalosti poznatků i z řady dalších vědních disciplín, jako je psychologie nebo sociologie. Jedině komplexní zhodnocení stavu může vyústit v právní úpravu, která zachovává tradiční prvky a současně přináší i nové, které si „vyžádala doba“.

6.2. NOZ

Naše právo se problematikou anonymity osvojení nejdříve nezabývalo vůbec. Vzhledem k mezinárodním závazkům, které na sebe Česká republika převzala, ale i s ohledem na vývoj doby, kdy v prostředí moderních technologií a elektronických komunikací nikdo nezůstává nepoznán, se absence úpravy jevila jako řešení nevyhovující. K tomu ostatně dospěli i členové rekodifikační komise, když v současnosti platný a účinný NOZ se tomuto již věnuje.

Nový soukromoprávní kodex se tak staví na stranu „pro“. A odborná veřejnost z řad psychologů i právníků v zásadě souhlasí⁹⁴. Stejně jako laická veřejnost, tedy rodiče, kteří vychovávají adoptované dítě, se kterými jsem měla možnost mluvit, mají většinou za to, že každý by měl vědět jaký je jeho původ. Dřívější otázky adoptivních rodičů, zda dítěti říci, že

⁹⁴ V době přípravy nového kodexu soukromého práva upozorňovala na to, že právo dítěte znát svůj původ vystupuje čím dál více do popředí např. Michaela Hrubá. Viz. HRUBÁ, Michaela. Principy osvojení pro novou právní úpravu. In *Náhradní výchova dětí - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova, 2008. s. 52.

je adoptované nahradily otázky jak a kdy tak mají učinit. Nicméně i autoři Komentáře k NOZu se pozastavují nad stanovením věkového limitu, do kterého je adoptovanému dítěti třeba sdělit skutečný stav a správně upozorňují, že: „Načasování doby, kdy má být skutečnost o osvojení dítěti sdělena, je velmi významné a nemělo by být striktně dáno určitým limitem. Každé dítě je jedinečné, každé žilo a žije v podmínkách též zcela jedinečných, a proto by mělo být přihlédnuto k okolnostem každého jednotlivého případu tak, aby i toto sdělení bylo v souladu se zájmy dítěte.“⁹⁵ Z výše uvedeného vyplývá, že pokud jde čistě o anonymitu adoptce, stát, odborníci z praxe i ti, jichž se tato problematika dotýká osobně, se shodují na tom, že pravda má být řečena. Dál už se ale názory rozcházejí.

Zákonodárce měl (zjednodušeně řečeno) na výběr ze tří alternativ řešení. Mohl mlčet, daná ustanovení vynechat a spoléhat na to, že budoucí osvojitelé budou o tom, že dítě má právo znát pravdu, že informovanost o skutečnostech v jeho životě je pro něj důležitá, poučení v rámci odborné přípravy, a že jim bude také vysvětleno, jakým způsobem mají tyto skutečnosti dítěti sdělit. Tak tomu bylo v podstatě až do letošního roku. Nicméně celoevropský trend je takový, a vyplývá to i z mezinárodních smluv, že dítě má svůj původ znát. Nabízí se tak další varianta, že zákon tato upraví, ale jen formou jakéhosi doporučení. Podobně jako je tomu na Slovensku⁹⁶. Třetí možné řešení nalezneme v nynější české právní úpravě. Jde v podstatě o přístup nejtvrděší, kdy je informování osvojence koncipováno jako povinnost. Nadto ale NOZ zavádí ještě zcela nový přístup k problematice, když určuje pevnou věkovou hranici pro sdělení faktu osvojení, a tím nejen odepírá právo rodičů, aby sami rozhodli, zda dítěti o adopci řeknou či ne, ale navíc jim stanovuje lhůtu ke splnění nové povinnosti.

V návaznosti na volbu této poslední alternativy lze proto namítat, že *nová právní úprava neuvažuje zájem dítěte*. Rovnou se presumuje, že je nejlepší, když bude vědět o tom, že je adoptované. Zákonodárce se tak postavil do pozice toho, kdo ví lépe než adoptivní rodiče, co je pro jejich dítě nejlepší. Každá rodina je ale jiná, funguje nepřeberné množství modelů. Zákon se tady pouští na tenký led. Normuje vztahy, které by bylo možná lépe neregulovat, přitom právo by mělo upravovat jen to, co je nezbytné. V řadě případů bude detailní úprava jistě vhodná. Zda-li tomu tak je i této oblasti je ovšem sporné.

Další otázkou je, *zda se vlastně nedostal NOZ do rozporu sám se sebou*, konkrétně do rozporu s jednou ze svých stěžejních zásad, když důvodová zpráva doslova uvádí: „Návrh

⁹⁵ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. s. 408.

⁹⁶ Viz. Kapitola 3.1. Slovenská republika.

vychází z ideje, že funkční určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody. Účelem občanského kodexu je umožnit i garantovat svobodné utváření soukromého života, a ponechat tedy co nejširší prostor svobodné iniciativě jednotlivce. Proto také osnova klade zásadní důraz na hledisko autonomie vůle. ... Je-li první hodnotou právního státu svobodný člověk a ochrana jeho přirozených práv, plyne z toho pro soukromé i občanské právo nezbytnost ponechat co nejširší prostor jeho rozhodnutí, jak je z vlastní iniciativy projeví a uskuteční.⁹⁷ Ovšem autonomie vůle adoptivních rodičů zřejmě nemůže mít přednost před blahem dítěte, a proto se tu neuplatní. Nejlepší zájem nezletilého je je vždy primárním hlediskem. Zároveň je vhodné poznamenat, že případným negativním dopadům, které by mohlo způsobit bezvýjimečné dodržování práva dítěte znát svůj původ, zamezuje institut utajení osvojení.

V neposlední řadě se debaty točí okolo *vynutitelnosti* této nově uložené povinnosti. To, jak bude nová právní úprava fungovat, se ukáže až časem. Zatím lze vést pouze teoretické úvahy. Úvahy nad tím, kdo se bude domáhat splnění povinnosti adoptivních rodičů vůči dítěti (zájem na tom by mohli mít v některých případech pokrevní rodiče, zejm. matka), jakým způsobem tak bude činit (prostřednictvím žaloby? co by to bylo za žalobu a jaký by byl její petít?), jak bude probíhat dokazování?

Jak je vidět, nová soukromoprávní úprava vyvolává řadu otázek, jež zodpoví až praxe, která ji uvede v život. I přes uvedené výhrady ale panuje všeobecná shoda na tom, že jde o krok správným směrem. Shodují se na tom osoby podílející se na celém procesu adopce (dětští psychologové, zaměstnanci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a další). Já jsem však toho názoru, že toto je skutečně oblast, kde ingerence státu není nezbytně nutná. Žadatelé o adopci jsou poučováni, v tomto směru stát nic nezanedbává a poté, co se žadatelé stanou rodiči, by toto již měl nechat na nich samotných. Dalo by se až říct, věřit, že pro adopci vybral vhodné osoby, dostatečně je informoval a to, jak se v tomto směru zachovají, už bude ovlivněno tím, co právě oni shledají jako nejlepší pro jejich potomka. Protože si skutečně neumím představit, jak nutit někoho sdělit jinému pravdu ve vztazích, které by měly být na důvěře založeny přirozeně, a ne uměle. Tato oblast podle mě přesahuje rámec, který by měl být normovaný právem a je přesně tou oblastí morálky, která je nad jejím minimem (ve smyslu „právo je minimum morálky“). Ta se časem proměňuje a dřívější informovaný osvojenec, který byl ojedinělým případem, je dnes už zcela běžný. De lege ferenda proto

⁹⁷ ELIÁŠ: *Nový občanský zákoník...*, s. 49 - 50.

navrhuji opatrnější přístup, tedy neformulovat informování jako povinnost a vypustit dovětek ust. § 836 odst. 1 NOZ o „termínu“ sdělení.

Závěrem je vhodné se ohlédnout zpět a zopakovat, co bylo řečeno již v úvodu, tedy že rodinné právo je specifickým právním odvětvím, a připomenout na tomto místě výrok Emila Svobody: „Rodinné právo je odvětvím, jehož předmětem jsou poměry osobního života, které na pohled nejméně snesou zasahování zevní moci. Jsou-li i jinde hranice, kam až může právo zasáhnout, jsou na tomto poli mnohem osudovější.“⁹⁸

⁹⁸ SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. 2. vydání. Praha: Československý kompas. 1946. s. 9.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografie

ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s.

ELIÁŠ, Karel, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. 1. vydání. Praha: Linde, 2001. 302 s.

FICOVÁ, Svetlana a kol. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: Eurounion, 2008. 214 s.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 191 s.

PAUKNEROVÁ, Monika, TOMÁŠEK, Michal et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV., Proměny soukromého práva*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009. 424 s.

SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. 3. vydání. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2013. 500 s.

SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. 2. vydání. Praha: Československý kompas. 1946. 134 s.

ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. 1. vydání. Praha: Leges, 2010. 362 s.

Příspěvky ze sborníků

FRINTOVÁ, Dita, FRINTA, Ondřej. Osvojení včera, dnes a zítra. In DVOŘÁK, Jan, MALÝ, Karel a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011. s. 470 - 481.

HRUBÁ, Michaela. Principy osvojení pro novou právní úpravu. In *Náhradní výchova dětí - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova, 2008. s. 38 - 55.

RADVANOVÁ, Senta. Osvojení v proměnách společnosti. In DVOŘÁK, Jan, WINTEROVÁ, Alena. *Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám*. Praha: ASPI, 2005. s. 245 - 254.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Osvojení - jméno s několika významy. In DVOŘÁK, Jan, WINTEROVÁ, Alena. *Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám*. Praha: ASPI, 2005. s. 369 - 380.

Komentáře

HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 586 s.

KLÍMA, Karel et al. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 1441 s.

PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. 658 s.

ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. Praha: V. Linhart, 1935. 1192 s. Plný text dostupný v Codexis Academia - Literatura.

ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. 731 s.

WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 931 s.

Odborné časopisy

ELIÁŠ, Karel. K článku JUDr. Stanislava Křečka „Zamyšlení nad návrhem nového občanského zákoníku“. *Bulletin advokacie*, 2008, č. 9, s. 22 - 25. Plný text článku dostupný v Codexis Academia - Literatura.

FRINTA, Ondřej. Osvojení (nejen) v návrhu nového OZ. *Právník*, 2007, č. 9, s. 961 - 972.

HADERKA, Jiří. K některým domnělým (i skutečným) nedostatkům zákona č. 91/1998 Sb. ve vztahu k osvojení. *Právní praxe*, 1999, č. 7, s. 406 - 418.

NOVÁK, Tomáš, PRŮCHOVÁ, Bohumila. Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení. *Právo a rodina*, 2004, č. 10, s. 9 - 11.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Psychické potíže u osvojených dětí. *Právo a rodina*, 2007, č. 8, s. 17 - 20.

VLASTNÍK, Jiří. Některé připomínky k návrhu občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, 2011, č. 11, s. 30 - 36. Plný text článku dostupný v Codexis Academia - Literatura.

Zvláštní druhy publikací

- důvodová zpráva (volební období 2010 - 2013) - 362/0 Vládní návrh občanského zákoníku
- důvodová zpráva (volební období 2010 - 2013) - 931/0 Vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních

Právní předpisy

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů

- zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení, ve znění pozdějších předpisů
- slovenský zákon č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů
- *maďarský občanský zákoník, anglická verze* [online]. blog.volgyiattila.com, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <blog.volgyiattila.com/wp-content/PTK-HungaryCivilLaw-ActVof2013.docx>
- *polský zákon o podpoře rodiny a systému náhradní péče, český překlad* [online]. old.prf.cuni.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <old.prf.cuni.cz/documents/docFile.php?id=26185>
- polský zákon o rodině a opatrovnictví

Judikáty, stanovisko

- nález Ústavního soudu ze dne 28. března 1995, sp. zn. Pl. ÚS 20/94
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. července 2003, sp. zn. 1 Skno 5/2003
- rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 8. června 2010, sp. zn. 22 Co 167/2010
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. července 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. listopadu 2011, sp. zn. 21 Cdo 4795/2010
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. dubna 2012, sp. zn. 30 Cdo 3430/2011
- stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 15. října 2003, č. 2/2008

Internetové stránky

Nový občanský zákoník, legislativní proces [online]. obcanskyzakonik.justice.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>>.

Nový občanský zákoník, rodinné právo, konkrétní změny, osvojení nezletilého [online]. obcanskyzakonik.justice.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/de/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/osvojeni-nezletileho/>>.

GÁRDOS, Péter. Recodification of the Hungarian Civil Law. *European Review of Private Law*, 2007, č. 5, s. 702 - 722 [online]. gfmt.hu, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.gfmt.hu/articles/recodification-of-the-hungarian-civil-law.php?lang=eng>>.

Adoptivní syn potkal biologického otce, když žádali o stejnou práci [online]. novinky.cz, [cit. dne 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/koktejl/308216-adoptivni-syn-potkal-biologickeho-otce-kdyz-zadali-o-stejnou-praci.html>>.

HOFROVÁ, V., ROTREKLOVÁ, E. *Odborná příprava budoucích osvojitelů a pěstounů. Koncepční a metodické poznámky*. TRIADA - Poradenské centrum, o. s.. Brno, 2009. s. 38. [online]. triada-centrum.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.triada-centrum.cz/publ/odborna_priprava.pdf>.

Druhá periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (za období od 1. ledna 1995 do 31. prosince 1999), CRC/C/83/Add.4. [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/2CRC_CZ_1.pdf>.

Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte ke Druhé periodické zprávě České republiky, CRC/C/15/Add.201. [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Z_v_re_n__doporu_en__2CRC_CZ_2.pdf>.

Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (za období od 1. ledna 2000 do 31. prosince 2006). [online]. vlada.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/TRETI_A_CTVRTA_PERIODICKA_ZPRAVA_O_PLNENI_ZAVAZKU.pdf>.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti* [online]. nahradnirodina.cz, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/co_rekname_osv_diteti.pdf>.

Civil law codification commission acting under the Minister of Justice. *Green paper. An optimal vision of the civil code of the republic of Poland*. Edited by Radwański, Z. Warsaw.

2006. 152 s. [online]. ejcl.org, [cit. 20. 1. 2015]. Dostupné na <<http://www.ejcl.org/112/greenbookfinal-2.pdf>>.

ABSTRAKT

Diplomová práce s názvem Anonymita osvojení a její porušení reaguje na změny týkající se chápání práva dítěte znát svůj původ v rámci institutu adopce. Obsahem je popis právní úpravy se zaměřením na nový občanský zákoník a v návaznosti na to i komparace se třemi státy, které byly záměrně vybrány podle toho, jakým způsobem je v tom kterém státě osvojení, příp. anonymita osvojení, upravena. Zařazena je i kapitola, která nastiňuje psychologické aspekty problematiky, včetně uvedení argumentů pro pojetí osvojení jako tajemství na jedné straně a pro pojetí otevřenosti na straně druhé. Další část se již věnuje porušení anonymity a obsahuje konkrétní případy. Závěr práce popisuje adopci ve světle dnešní doby a shrnuje nedostatky nové právní úpravy, i s návrhem na úpravu de lege ferenda.

ABSTRACT

The thesis titled Anonymity adoption and its violation reacts to changes concerning the understanding of the right of the child to know its origins within the institution of adoption. It contains a description of the legislation, focusing on the new Civil Code and subsequently the comparison of the three states which were deliberately chosen according to how it is in the respective state adoption or anonymity adoption adjusted. The chapter that outlines the psychological aspects of the issue, including the arguments for the concept of adoption as a mystery on the one hand and the concept of openness on the other, is also included. The next part is devoted to breach anonymity and contains specific cases. The conclusion of the thesis describes adoption in the light of today and summarizes the shortcomings of the new legislation with a proposal for modification de lege ferenda.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV / LIST OF KEY WORDS

nový občanský zákoník / new civil code

rodinné právo / family law

osvojení / adoption

nezletilé dítě / minor child

osvojitelé / adopters

biologický rodič / biological parent

anonymita / anonymity

porušení anonymity / breach anonymity

právo znát svůj původ / right to know its origins